

DE
MILITAIRE SPECTATOR.

TIJDSCHRIFT

VOOR HET

NEDERLANDSCHE LEGER.

Les forces d'un état consistent moins dans le nombre et le courage des troupes, que dans la capacité de celui qui les commande.

VERTOT.

HOOFD-REDACTEUR

J. C. van Rijenveeld.

TWAALFDE DEEL.

FEBRUARIJ 1844. - N°. 8.

BREDA,
BROESE & COMP.
1844.

*De overzichten en verklaringen van
Tijdschrift te haren Drukking
gedrukt en door haar markt
uitgegeven*

Breda 21 Maart 1844

J. Broese & Comp.

DE
MILITAIRE SPEKTATOR.

TIJDSCHRIFT

VOOR DEN

WAPEN-EN OORLOGSDIENST.

De redactie is gevestigd te Amsterdam, bij de uitgeverij van de "Militaire Spectator".
De prijs is per jaargang ƒ 1.50, per kwartaal ƒ 0.375.

HOOFD-REDACTEUR

J. G. van Huijzen.

TWAALFDE DEEL.

FEBRUARIJ 1844. - N. 8.

BREDA,
ERFDE & COMP.
1844

Militaire Spectator.

De MILITAIRE SPECTATOR verschijnt maandelijks, in Nos. van 3 vellen druks; zoodat de Jaargang uit 36 vellen druks (behalve de bijvoegsels, die gratis geleverd worden) bestaat, en voor f 6,25, uitgenomen de platen en kaarten, welke afzonderlijk betaald worden, aan de respectieve geabonneerden wordt afgeleverd.

Men abonneert zich bij alle Post-Directeuren en Boekhandelaren door het geheele Koninkrijk. Alle inzendingen voor dit Militaire Tijdschrift bestemd, geschieden vrachtwijze aan de Uitgevers BROESE & COMP. te Breda, of aan den Majoor der artillerie, VAN RIJNEVELD, te Nijmegen, met het opschrift: voor den Militairen Spectator. Voor oorspronkelijke opstellen kan een vastgesteld honorarium gevorderd worden, te ontvangen bij de Uitgevers, na de verschijning van het 6de en 12de nummer. Het verlangen daartoe moet kenbaar gemaakt worden bij de inzending der opstellen.

LICHT EN SCHADUW,

OF

GEMEENZAME MILITAIRE BRIEVEN

OVER

EEN REISTOGTJE NAAR DE PRUISSISCHE RIJNGEWESTEN, IN
DE MAANDEN AUGUSTUS EN SEPTEMBER 1842.

VII.

INHOUD.

Meer en meer gevoelen wij ons te huis bij het VII korps. — Een officieel verzoek wordt afgeslagen. — Het diné bij von BERNSTEIN — Een vleijend compliment. — Denkbeelden over soldaten-opkweeking bij zoogenaamden korten diensttijds. — Over de intellectuele oefening der officieren. — De vrees van geslagen te worden. — Het nieuwe manoeuvreer-stelsel, als middel tot oefening van den geest. — Wandeling in Dusseldorf; Kerken; de Zwemschool; de generaal V. P. onduikt ons. — Een klein en groot man neven elkander. — Gesprek over de opkweeking der Pruisische scherpschutters. — Over de voor- en na-deelen van de vastbepaalde indeeling van legerkorpsen van normale sterkte; vergelijking van het Fransche en Hollandsche leger met het Pruisische. — Lof aan onzen Koning toegezwaaid. — Von SCHARNHORST. — HERMAN von BOYEN; zijne levensgeschiedenis. — Babelsche torenbouw in het hôtel; een bijzonder exemplaar van een Pruisisch landweerkavallerie-officier. — De kapitein FUSZ onder vele Engelsche officieren.

Ons voortdurend en onvermoeid onderzoek, zelfs naar de geringste bijzonderheden der dienst, het onophoudelijk vragen naar inlichtingen bij de infanterie- en kavallerie-korpsen, in of in de nabijheid van Dusseldorf gekantonneerd en gekampeerd, hadden de aandacht van vele Pruisische officieren op ons getrokken. De meeste dezer heeren waren er mede vereerd, en het streelde hun nationaal gevoel, dat hunne legerinrichtingen vlijtig en onbevooroordeeld bestudeerd werden. Slechts bij enkelen bespeurden wij eenige achterdocht, dat wij welligt wat te veel in de kaart zouden kijken; dezulken schenen uit dien hoofde vele onzer vragen te ontwijken, doch bij het grootste getal konden wij ons over deze teleurstellingen schadeloos stellen. De bedrijvige werkring waarin die heeren, gedurende den tijd van ons verblijf aldaar, geplaatst waren, belette hen veeltijds om ons lang te woord te staan, zoodat wij telken male de gelegenheid opspoorden, om met hen te tafelen, waarbij de notitie-boekjes eene onvermijdelijke aanvulling van het *couvert*

werden. Dat deze volharding dikwerf stof tot lagchen gaf, sprak wel van zelf, aangezien onze gasten of gastheeren, als het eetgereedschap tegen het potlood verwisseld werd, meermalen hebben moeten vreezen, weldra op gelijke wijze, door een' stroom van vreemde officieren overstelpt te worden. In dat opzigt zagen zij eenigzins angstig de aankomst van de aangekondigde ontelbare schaar Engelsche officieren te ontmoet. Deze dreigende onweersbui van vragen loste zich later hier en daar droppelende op, aangezien verreweg het kleinste deel dezer heeren gekomen waren om te leeren. Daardoor stegen de vragende vreemdelingen te hooger in waarde, en bragt zulks ons, om zoo te zeggen, te huis bij het VII korps; wel te verstaan bij de infanterie en kavallerie. De overste RIGOR had om die redenen officieel aangevraagd, dat ieder onzer bij een regiment of eene batterij van het VII korps mogt toegedeeld worden bij den aanstaanden marsch naar het kamp van Bullesheim, alwaar het 8ste korps gelegerd was. Dit verzoek werd een paar dagen later gracieus afgeslagen, om redenen, of onder voorwendsel, dat die marsch niet anders zou zijn dan een gewone vredesmarsch, en er uithoofde van het groot aantal troepen, geene gelegenheid zoude wezen, om voor ons, noch voor onze paarden en bedienden te zorgen. Dit was voor ons eene groote teleurstelling, aangezien wij ons reeds eenigzins ingerigt hadden, om met onze kennissen te bivouacqueren. Waren er niet zoo vele vreemde officieren geweest, die op dezelfde vergunning aanspraak hadden kunnen maken, waarschijnlijk zou ons verzoek dan toegestaan zijn geworden. Later bleek het werkelijk, dat het grootste gedeelte van den weg, welke het VII legerkorps moest afleggen, om in de nabijheid van het VIII korps te komen, als eenen gewonen vredesmarsch was doorlopen. Dit verwonderde ons zeer, dewijl toch zoodanige opmarsch de schoonste gelegenheid zou hebben aangeboden voor de velddienst-oefening in het groot. De heeren van den generalen staf, vooral de majoor von RHOON en de kapitein von BORCKE, die ons zeer veel attentie bewezen, verklaarden ons de redenen, waarom die

oefening geen plaats konde hebben. Zij moesten voornamelijk gezocht worden in financiële zwaarigheden, in het bijzonder in de ontschadiging-kosten voor het doorloopen van bebouwd terrein.

In den namiddag van den 23sten waren wij uit het kamp teruggekomen, omdat wij genoodigd waren door den divisie-adjutant VON BIEBERSTEIN, om aan de tafel van het 17de infanterie-regiment het middagmaal te gebruiken. Wij werden allerhubst ontvangen door onzen gastheer en alle officieren van dat regiment, benevens door de meeste der bij de landwehr gedetacheerde officieren der garde, en wel in de ons reeds bekende, fraai gedecoreerde officiers-eetzaal in de groote infanterie-kazerne. De generaal VON UECHTRITZ, de kolonel VON NOTZ, kommandant van het 17de regiment, en de divisie-adjutant v. FRANSECKY, waren onder de genoodigden.

Het was een regt hartelijk kameraadschappelijk diné, waarbij onze gastheer van achter eene monster-groote *terrine*, gevuld met *limonade au vin de champagne glacé*, ons voortdurend aanmoedigde, om de doorgestane vermoeijenissen, stof en hitte, door deze onschuldige lasenis te verdrijven en te doen vergeten.

Een zeer beschaafde toon heerschte bij de goed voorziene tafel, terwijl het gesprek vrij algemeen en ongedwongen was. Slechts een oogenblik bespeurde ik, dat ik de eer had naast een Pruisisch generaal te zitten, door een wat al te vlejend kompliment, dat mijn buurman van een' der aanzittende ondergeschikten ontving, en dat mij de *scène* te binnen bragt die P. L. COURIER zoo geestig vertelt, bij gelegenheid dat hij een *déjeuné* bij DUROC, RAPP, SAVARY, enz. bijwoonde kort vóór den veldtog van 1796. Het was toen nog in den tijd, dat men niet regt wist of men den generaal BUONAPARTE al of niet op den voet van republikeinsche gelijkheid, d. i. als kameraad, zoude behandelen. Achter zijnen rug oordeelde men zeer vrij over hem; doch in zijne tegenwoordigheid was ieder gedwongen, en allen erkenden stilzwijgend in hem den meester. Dat hij derhalve reeds vlejers gevonden had, behoefde geen betoog; COURIER doet dit dan ook op eene hem eigenaardige wijze uitkomen. Op het voorbeeld van zijne kameraden tot vrolijkheid gestemd, en eer willende doen aan het onthijt van zijnen kameraad DUROC, had C. het geheele gezelschap opgewonden, toen het plotseling gestoord werd door het onverwacht binnentreden van BUONAPARTE. « Il venait en voisin, et cette bonhomie nous étonna au point que pas un des convives ne savait ce qu'il faisait. On se lève, et chacun demandait: Qu'y a-t-il? Le héros nous fit rasseoir. Il n'était pas de ces

camerades à qui l'on peut dire: mets toi et mange avec nous. Cela eût été bon avant l'acquisition de la vieille maison. Debout à nous regarder, ne sachant trop que dire, il allait et venait. Ce sont des artichauts dont vous déjeûnez là? Oui, général. Vous, RAPP, vous les mangez à l'huile? Oui, général. Et vous SAVARY, à la sauce? Moi, je les mange au sel. Ah! général, répond celui qui s'appelait alors SAVARY, vous êtes un grand homme; vous êtes inimitable. » Iets dergelijks had er plaats, doch de generaal VON UECHTRITZ bezat te veel wereldwijsheid, om eene dergelijke aardigheid in ernst op te nemen, en onderhield ons alleraangenaamst en leerrijk. Hij kwam mij voor, een voorstander te zijn van den vooruitgang, en van de doelmatiger opleiding en uitrusting der infanterie ten oorlog. De gedetacheerde officieren der garde deelden niet algemeen in dit gevoelen. Dit bragt ons natuurlijk op eene verdere ontwikkeling van dit niet onbelangrijke vraagstuk. Bescheiden mijne meening uitende, vermeende ik te mogen beweren, dat een tijdsbestek van twee jaren meer dan voldoende was, om de jonge infanteristen, zoowel voor de gematigde vorderingen der parade, als voor de vereischten van het oorlogsleven te vormen, indien hun oefeningstijd slechts met het twee- of drie-en-twintigste levensjaar begon. Mij kwam het voor, dat men dan in het eerste tijdvak der opkweeking alleen voor oogen moest houden de noodzakelijkste vereischten voor den oorlog, ten einde niet door onverwachte omstandigheden overvallen te worden. In die jaren toch, kon men de rekruten, dadelijk, door doelmatige reglementaire exercitiën, door schijfschieten en tiraileren, goed gebruik hunner wapens leeren maken en door ligchaams-oefening, vooral door het met pak en zak marcheren, aan de vermoeijenissen des oorlogs gewennen. Betere school voor het onderhouden der krijgstucht is er toch wel niet, dan de voortdurende en geregelde oefening des ligchaams, wanneer deze oefening slechts trapsgewijze opklimt, terwijl de jonge soldaat zodoende al dadelijk zijne bestemming leert kennen. De onderwijzers krijgen daardoor — en dit is een voornaam punt, waaraan de voorstanders van het oude, langzame opkweekings-stelsel zelden denken — de beste methode om in den kortsten tijd een infanterist te vormen. Bij volkswapeningen en een' onverwachten uitbrekenden oorlog is dit wel een hoofdpunt van bemoeijing. Het Rohrsche stelsel van opkweeking is daartoe — mijns inziens — de beste kweekschool, die ik voor mij nog veel nuttiger voor de officieren en onder-officieren, dan voor de soldaten zelf beschouw. De laatsten toch vertrekken, zoodra hun twee-

jarige diensttijd verstreken is; de eerste daarentegen blijven, om hunne moeilijke taak op nieuw te beginnen. De overtuiging nu, waarmede de ondervinding hen verrijkt heeft, dat zij in korten tijd eenen tamelijk bruikbaren infanterist kunnen vormen, zal hen te stade komen, als de oorlogstrompet het sein geeft, dat alle onzekerheid over een kort of lang opkweekings-tijdvak heeft opgehouden. De verkorte leermethode wordt alsdan eene wet der noodzakelijkheid; en wat dan te doen met die onderwijzers, welke, bij den ouden sleur taai geworden, telkens met het woord en met de overtuiging: onmogelijk op de lippen, en in het hart, geen haar breed willen wijken van de gewoonte, om de rekruten ten minste zes weken in de gronden van den ouden gewonen pas te houden, zonder dat ze nog een denkbeeld hebben, hoe zij hunne geweren moeten laden. Ik haalde tot staving van dit gevoelen, ons leger ten voorbeeld aan, en voornamelijk de vorderingen onzer onder-officieren in de snelle opkweekings-methode, die bij ons eveneens eene wet der noodzakelijkheid was, omdat de jonge soldaten slechts drie maanden onder de wapens blijven. Wanneer men de onder-officieren vóór het jaar 1830, eene dusdanige taak had opgelegd, dan hadden die brave exerceer-meesters zeker gedacht, dat het den regiments-chef in het hoofd scheelde, die iets dergelijks durfde voorschrijven. Het gevolg van dat alles zou geweest zijn, dat onder-officieren en rekruten waren bedorven. Ik gaf volgaarne toe, dat onze tegenwoordige miliciens, huiswaarts keerende, na verloop van een drietal maanden, veel van het geleerde vergeten hebben; doch de wijze hoe zij een geweer moeten laden, aanleggen, mikken, afschieten, en hoe zij het weder moeten schoon maken, zal hen genoeg bijblijven. Nog minder zullen zij vergeten, dat de infanterist geroepen wordt, om veel te dragen en veel te marcheren, en door welke middelen beiden in de hand kunnen gewerkt worden. En, aangezien men hen gedurende hunne opkweeking, bijna geen tijd kan gunnen om te eten en te slapen, zullen de jonge soldaten, bij eene oproeping ten oorlog, reeds op den eersten marsch naar het depôt, er op bedacht wezen, om te eten als er wat is, en te slapen, als zij tot geen dienst worden gevorderd, en dat noemde ik, voor den infanterist, reeds vrij goedé grondstof voor de oorlogsdienst. Als zij vervolgens dan weder als boertjes of handwerksgezellen aankomen, dan worden zij door een kader opgenomen, dat door voortdurende oefening zoo zeer in de kunstgrepen en middelen der snelle leermethode doorkneed is, dat het de nu in de krachtvolle jaren verplaatste oude rekruten zeer spoedig als oorlogs-

soldaten kan afleveren. Deze oefening van het kader — ik herhaal het — was in mijne oogen het criterium van het nut der snelle leer-methode; doch daarvoor was het ook, volgens mijne innige overtuiging, noodzakelijk sterke kaders in vreedstijd te onderhouden, al moest men, uit het oogpunt van bezuiniging, tweehonderd man per regiment jaarlijks minder onder de wapens oproepen, en een tiental soldaten per compagnie minder onder de wapens houden.

Door het twee jaren onder de wapenen zijn der jonge dienstplichtigen, blijft er bij het Pruisische leger nog eene aanzienlijke tijdruimte over, om, na de eerste opkweeking ten oorlog, de middelen aan te wenden, om ook aan de eischen der parade te voldoen, dewijl ik moest toegeven, dat men in het geheel onderdrukken dier vorderingen ook te ver konde gaan, en dat de nieuwere krijgskundigen, in dat opzigt, wél eens van Scylla in Charybdis konden vervallen. Een jong officier der garde, mijn linker buurman, die zijne thesis staande had gehouden, namelijk, dat de krijgstucht onder die snelle opkweeking te veel leed, zocht zijne argumenten uit een luisterrijk tijdvak van den Pruisischen krijgsgroep op te delven. Met geestdrift gestemd voor die onverwoestelijke krijgstucht en dien onuitdoofbaren moed der Pruisische infanterie van *FREDERIK den groote*, vermeende hij die onwaardeerbare eigenschappen aan de toenmalige opkweekings-methode te moeten toeschrijven. Ik verschilde te veel met hem in gevoelen, dan dat ik raadzaam oordeelde dat argument te bestrijden. Vooreerst zou het mij op den langen weg gebragt hebben, ten anderen zou ik zodoende van het algemeene gesprek zijn verstoken. Ik brak alzoo af, met hetgeen ik in het slot van mijnen vorigen brief reeds heb verklaard.

Het gesprek liep nu over de intellectuele opkweeking der officieren, en daaruit vermeende ik te moeten opmaken, dat men dit punt onder de massa officieren niet algemeen voor eene behoefte had gehouden, en dat de jonge officier, eenmaal zijn examen afgelegd hebbende, met geene wetenschappelijke of reglementaire theoriën bezig gehouden werd: *Manövre und Parole-befehl*, dit waren hoofdzakelijk de bemoeijingen van den officier. Van dáár dat de zoodanigen, die zich-zelfen in hoogere wetenschappelijke sferen trachten op te voeren, zeer spoedig in het oog vielen, en hun dan alle mogelijke wetenschappelijke hulpmiddelen ten dienste stonden, om zich verder te bekwamen. De zucht tot het lezen en studeren van krijgswetenschappelijke werken, scheen mij toe niet algemeen te bestaan bij de infanterie-officieren; evenmin kwam het mij voor, dat het in 't licht komen van vele krijgskundige werken, hier een bewijs was

dat er veel gelezen wordt. De geniale auteur van de *Militärische Briefe eines Verstorbenen*, zegt daaromtrent: «Man hat in Preussen seit länger als zwanzig Jahren kein Mittel unversucht gelassen, die Officiere für wissenschaftliche Lecture empfänlicher zu machen, aber den Zweck nur sehr unvollständig erreicht. Die Genusssucht und Indolenz des grossen Haufens stellt sich allen darauf bezuglichen Anordnungen wie eine Macedonische Phalanx entgegen.» Intuschen hadden er ook in dit opzigt groote veranderingen plaats, dewijl het nieuwe manoeuvreer-stelsel, door den Koning ingevoerd, van zelfs tot krijgskundige studiën aanspoorde. Daarenboven had men het gebruik ingevoerd, om aan ieder officier, gedurende de wintermaanden, een vraagstuk op te geven. Het gehalte dier vraagstukken werd gewijzigd naar gelang van de geestbeschaving der officieren. Een dezer vraagstukken, door een officier der garde, in den afgelopen winter uitgewerkt, was van den volgenden inhoud:

«De pachthoeve Hougumont heeft in den slag van Waterloo tot een gewichtig punt van verdediging gestrekt. Er wordt eene beschrijving dezer verdediging gevraagd, met aanwijzing van het goede, en de gebreken der wijze hoe de pachthoeve verdedigd is; voorts aanwijzing hoe de verdediging had kunnen zijn, indien de Pruissische troepen er toe geroepen waren geweest; welke soort van troepen het best tot dergelijke verdedigingen gebruikt hadden kunnen worden, en welke eigendommelijke voordeelen de Pruissische troepen daartoe bezitten. Eindelijk, welke wijzigingen en veranderingen in wapening en uitrusting er voor dergelijke gevallen dienstbaar zouden kunnen zijn.» Dat dergelijke vraagstukken het lezen en studeren noodzakelijk maken, behoeft wel geen betoog, doch dat de vraagstukken allen die strekking hebben, nam ik geenzins als bewezen aan.

In sommige groote garnizoens-plaatsen heeft men ook wetenschappelijke bijeenkomsten, of kleine genootschappen opgericht, waarin de meest begaafden oorspronkelijke of vertaalde vertoogen van krijgs- of geschiedkundigen aard voorlezen, of waarin men den een of anderen veldtogt wetenschappelijk onderzoekt. De generaal VON DER GRÖBEN, een groot voorstander van de wetenschappen, stond in Dusseldorf aan het hoofd van eene dergelijke vereeniging.

De aanstaande vredes-veldtogt van het VII tegen het VIII korps in de omstreken van Keulen en Bonn, kwam op het tapijt, en dit deed ons allen de ooren spitsen. Het scheen dat men nog niet bekend was met de bijzonderheden der te houden manoeuvres, en alles nog nader bepaald zoude worden bij de aankomst van den minister van oorlog, en van

den chef van den grooten generalen staf. Men vermoedde echter dat het VII legerkorps de taak zou bekomen, om offensief tegen het VIII korps op te treden. Eenige dagen later over dit onderwerp sprekende, kwam het mij voor, dat men niet zonder vrees was, dat het laatstgenoemde legerkorps de overhand zoude verkrijgen, op grond van de groote bekwaamheden die men sommige aanvoerders van dat korps toekende. Onder dezen werd vooral de generaal VON HOLLEBEN geprezen, welken men eenen voorhoede-aanvoerder *par excellence* noemde. De chef van het VIII korps, de luit.-generaal VON THILE, werd wegens zijne krijgskundige talenten zeer geroemd, hoewel vele officieren van het VII korps vermeenden, dat de krijgskennis, de bedaardheid van geest, en de sluwheid des generaals VON PFUEL, zeer spoedig al de kunstgrepen van zijne tegenpartij zouden weten te ontduiken, zoo niet voor te komen. Door deze en dergelijke gesprekken, werden wij nader bekend met het wederzijdsche, schoon altijd zeer bescheiden oordeel der officieren over hunne chefs, 't welk ons eenen maatstaf schonk, om daarmede de handelingen dier hooge personen later naauwkeuriger te kunnen meten. Sommigen maakten er zich eene *fête* uit, om na afloop der manoeuvres, en bij den aanvang van het winter-saizoen, den geheelen loop van den vredes-veldtogt, op het zoogenaamde *Kriegsspiel* te volgen. De studerende hoofd- en andere officieren toch, beschouwden het nieuwe manoeuvreer-stelsel des Konings, niet anders dan als eene nog meer praktische aanwending van de reeds vrij praktische toepassing der krijgsbeginselen van genoemd spel. Te rekenen naar deze en dergelijke oordeelvelingen, moest de nieuwe manoeuvreer-methode het belangrijk nut voortbrengen, dat de generaals en de hoofd-officieren wél genoodzaakt waren, zich voortdurend te bekwamen in de uitoefening der verplichtingen aan hunne graden verbonden. Nu toch gold het: den *Krieg gut führen* zu lernen, terwijl de gerustheid waarmede sommigen mogten zijn ingeslapen, dat de eigenlijke waarde hunner begaafden hoedanigheden niet meer gecontroleerd wierd, geheel had opgehouden. Het gareel der dienst, even als dat der voortdurende geestontwikkeling, was daardoor op oud en jong strakker aangehaald, terwijl het maar al te zeer bekend was, dat de Koning en de Koninklijke Prinsen met zeer veel oplettendheid alles gadesloegen, en bijzonder scherp zagen op diegenen, die, door de eene of andere omstandigheid in het naauw gebragt, zich door de hulpbronnen van eigene kennis en tegenwoordigheid van geest moesten redden. Menig hooggeplaatst persoon werd dusdoende tot

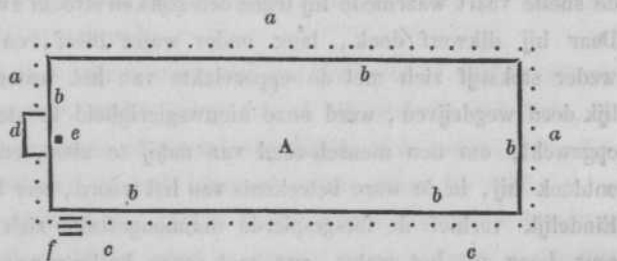
het afleggen van een praktisch examen geroepen, en zeer goed kan ik mij verklaren, dat de aandacht van hooger en ondergeschikten evenzeer gespannen was, en het element van vrees zich onder dat alles ruimschoots mengde. De empirikers, die van de hoogte waarop zij door den tijd en het geluk geklommen waren, met hunne gewone magtspreuken zoo lang geregeerd hebben, en de wetenschappen, als voorwerpen van weelde en den soldaat niet passende, hadden uitgekreten, moesten zich nu het hoofd afmatten, en over den verloren tijd zuchten. Het beste middel, om hen dat te doen gevoelen, heeft de Pruisische monarch gezocht in het nieuwe manoeuvreer-stelsel, en wèl «dadurch, das man die Empiriker bei jeder Gelegenheit, die Unzulänglichkeit der Empirik fühlen läst.» Wij voor ons waren in staat gesteld, hier eenige vrij goede bespiegelingen te maken, wat het vertrouwen in de kunde van de hogere aanvoerders uitwerkt. Het spreekt wel van zelf, dat wijdiver en korpsgeest zich daaronder mengen, en dat, aan de tafel waar wij aanzaten, de beste wenschen en voorzeggingen geuit werden, geheel ten voordeele van het VII legerkorps. Met vele hogere en lagere officieren van dat korps bekend en in vriendschappelijke betrekking, bragten ook wij van ganscher harte onze wenschen voor de zege des generaals VON PFUEL, en aangezien wij op dat tijdstip nog niet bekend waren met den uitslag der pogingen van onzen overste RIGOR, hoopten wij ons bij de voorhoede van het korps geplaatst te zien, welke de generaal VON UECHTRITZ zoude aanvoeren. De hupsche generaal, die op menig slagveld een werkzaam deelnemer was geweest, beantwoordde dien wensch zeer vleijend voor ons, zich voorstellende ons alsdan eenige diensten te kunnen bewijzen. Wij waren alzoo geheel slagvaardig, en koelden — om niet zenuwachtig te worden — onze geestdrift in de ijsskoude, maar geurige *limonade*, waarmede onze amphitritron ons als 't ware overstroomde.

Bij den aanvang van het dessert stelde de generaal V. U. eene toast in ter eere van onzen Koning en van het Nederlandsche leger. De krachtige, waarheidliebende en onopgesmukte taal van den waardigen krijgsman trof ons, en werd door al de aanwezenden hartelijk toegejuicht. Iedereen beijverde zich om ons een persoonlijk blijk zijner kameraadschappelijke gevoelens te geven, dat wij evenzeer beantwoordden, toen de overste RIGOR, niet minder krachtig dien toast beantwoord had, door een feestdrank op den Koning van Pruisen en Hoogstdezelfs leger in te stellen.

Zeer tevreden over onze ontvangst, deden wij met onzen

gastheer en eenige andere officieren, eene wandeling door Dusseldorf en langs deszelfs buitenkanten. Nog meer dan vroeger lachte ons de bevallige stad van alle zijden tegen; alleen de rivierzijde is doods, en schijnt treurende over den breeden, snelstroomenden Rijn te zien. De rijnbrug, welke op den weg naar Nuys brengt, kan echter met grond aanspraak maken op eene vereerende onderscheiding, en de beambten aan die brug op de erkenning hunner beleefdheid en voorkomendheid voor alles wat uniform draagt. Daarna bezichtigden wij eenige kerken, waarbij wij in de Andreas-kerk, voor eene Madonna ten voeten uit, met het Christus-kind in den arm, door ERNST DEGER geschilderd, en voor een fresco van MUCKE, den heiligen JOHANNES voorstellende, lang bleven verwijlen. In de St.-Lambert-kerk liet men ons de graftomben van Hertog WILLEM IV en meer leden dezer familie zien. Ik kon echter niet zeggen, dat het greintje kunstzin, dat ik het mijne noemde, juist zeer opgewekt was door de laatstbedoelde voortbrengselen der kunst. De kerken zelve hadden mij evenmin getroffen; grootsche stijl was er niet te vinden, aangezien de meeste en vooral de laatstgenoemde kerk, gewrochten waren uit de overgangperiode van den Gothischen tot den nieuweren bouwstijl.

Vervolgens wandelden wij naar de zwemschool, eene afgepaalde en uitgediepte ruimte aan den Rijnsoever, ten noorden der wandelingen van de Hoffgarten. Het was een langwerpige vierkant, nagenoeg van gedaante en inrigting als onderstaande schets aanduidt.

a a Vertoont de palissadering, die de geheele ruimte afsluit. Langs deze palissadering is eene stevige vrij breede op jukken rustende loopplank *b b* aangebragt, waarop de zwemmeesters loopen, hetzij los in de hand, of aan ligte, doch zeer buigbare stokken, het koord besturen, dat aan de zwemgordels der leerlingen bevestigd is; *c c* is de oever; *f*, een trap om bij *d*, het huisje, te komen, waar de zwemmers zich ontkleeden en zich van linnen zwembroeken voorzien; *e* is een vrij hooge paal, op verschillende afstanden van kleine plankjes voorzien, waarop de zwemmer zich kan plaatsen met het gezigt naar *A* gekeerd, en zich alzoo van een

meer of minder hoog standpunt in de zwemruimte kan stor- ten. Het dichtst bij den oever *cc* komt men glooiende op de diepste plaats; in het midden en aan de naar den oever toegekeerde lange zijden, is de diepte groot genoeg voor zwemmen, duiken, enz. Voor den paal *e* is de diepte het grootst. De sterkstroomende Rijn ververscht elke minuut het water der zwemplaats. Men verhaalde ons, dat men in sommige dezer zweminrigtingen, netten van vrij sterk touw, met groote mazen, op den bodem der grootste diepte had leggen, welke door een zes à achttal koorden spoedig konden opgetrokken worden, voor het geval namelijk, dat een zwemmer bij het duiken of onder het zwemmen verdween, en dusdoende onverwijd boven water gebragt werd.

Wij zagen bij deze gelegenheid zeer doelmatig onderwijs geven aan een paar ongeoeffende zwemmers. Beiden hadden breede linnen gordels om het lijf, waarin op de rugzijde, een ijzeren ring bevestigd was. Een dun, maar stevig koord, aan het uiteinde van eenen stok, van ongeveer 3 ellen lengte, vastgemaakt, en door den zwemmeester even als een hengel bestuurd, vatte met eenen stevigen veerhaak in voornoemden ring. Slecht zeer weinig werden de zwemmers door het koord ondersteund, terwijl de zwemmeesters de bewegingen onophoudelijk corrigeerden, door de zwemmers de gevolgen van de valsche bewegingen te doen ondervinden. Een dertigtal andere, meest jeugdige zwemmers, gaf overtuigende blijken zijner bedrevenheid. Onder deze onderscheidde zich een zwemmer van gevorderde jaren, door het gemak en de snelle vaart waarmede hij tegen den sterken stroom zwom. Daar hij dikwerf dook, lang onder water bleef, en dan weder stokstijf zich met de oppervlakte van het water gelijk deed wegdrijven, werd onze nieuwsgierigheid te sterker opgewekt, om den mensch-eend van nabij te zien, en dit ontdeek hij, in de ware beteekenis van het woord, zeer lang. Eindelijk verhief de forsgespierde mannengestalte zich nog eens hoog uit het water, om met eenen kattenrug-sprong in de diepte te verdwijnen, en met dit bewijs van groote zwemvaardigheid, herkenden wij te gelijk Z. Exc. den luit.-generaal VON PFUEL. Hoeveel lust wij ook gevoelden, om langer te vertoeven, zou het onbescheiden geweest zijn nog wat te verwijlen. Laghende over de wijze waarop Z. Exc. onze nieuwsgierigheid meer en meer geprikkeld had, verlieten wij deze nuttige en doelmatige inrigting, het voor vast houdende, dat als de generaal VON THILE met onzen geachten korpsbevelhebber zoude moeten zwemmen om de premie der overwinning, in plaats van tegen hem te manoeuvreren, wij ook dan reeds en wel ongezien,

het op de hand van den laatstgenoemden zouden houden. Men verhaalde ons onderweg, dat het onderwijs in de zwemkunst aan al de soldaten van het Pruisische leger gegeven werd, volgens eene instructie van den generaal VON PFUEL. Bij eene andere gelegenheid zal ik dit voorschrift mededeelen.

De warme avond lokte ons weder naar den Annanasberg, het gewone *rendez-vous* der Pruisische en vreemde officieren en der Dusseldorfsche *beau monde*. Naauwelijks waren wij aan den ingang, of de kleine JACOB LEENEN kwam mij te gemoet, en trok mij stilzwijgend door de wandelende en zittende menigte voort, op eene wijze die mij wel deed vermoeden, dat er iets merkwaardigs te zien was. Digt bij het buffet stond hij stil, liet mijne hand los, en met één sprong zag ik hem achter een vervaarlijk groot figuur, in burgerkleeding; het was de grootste man dien ik immer gezien had, en die mij nu, in vergelijking van mijn pigmé, oneindig grooter voorkwam. In proportie waren beide als . tot !. Het was een Engelsch kolonel, en generaal in Persische dienst, waarin hij zich zeer verdienstelijk moet gemaakt hebben met de organisatie der Persische artillerie. Slink van gestalte zijnde, was zijne grootte nog in 't oog vallender. Het vriendelijke, opene, regt aristocratisch gezigt beviel mij, en om aan LEENEN genoeg te doen, die naar den generaal als tegen eenen toren opzag en een blik van den edelen Brit scheen te verlangen, sprak ik hem aan, zeggende dat mijn geleider mij opmerkzaam gemaakt had op een' vreemd officier, die naar toespraak scheen te verlangen. De generaal zag daarop werkelijk naar zijne laarzen, en ontdekte het laghende wegwijzertje. Het was gelukkig dat de groote man niet bijziende was, en dat wij nu in trio konden lagchen over deze rencontre. De generaal was zeer spraakzaam, hoewel hij zich eenigzins moeijelijk in de fransche taal uitdrukte. Al vrij spoedig ontwaarde ik, dat de nieuw aangekomene meer groote troepenvereenigingen in Europa bezocht had, en geen oppervlakkig beschouwer geweest was. Later hoorde ik van Pruisische officieren, dat dezelfde hoofd-officier in het Russische legerkamp bij Kalisch, vrij zonderling uitgedoscht, in burgerkleeding, en op een zeer klein paard gezeten, een dag of drie de algemeene aandacht tot zich getrokken had. Hij was toen echter plotseling verdwenen, zoo men zeide, op *uitnoodiging* der Russische policie, aangezien hij van geenen behoorlijken pas was voorzien, en hij zijnen militairen rang niet had willen doen kennen. Zoo ik mij niet bedrieg, was hij destijds op reis naar Perzie! Eenigen tijd onderhield

ik mij met hem, en was mijnen vriendelijken wegwijzer, die intusschen weder verdwenen was, zeer dankbaar voor deze nieuwe kennismaking. Mijn gezelschap opzoekende, vond ik mijnen kleinen schilder op zijn stokje leunende, eene dame bewonderende, wier schoon gelaat en schilderachtige *buste*, door de brandende kaars (in de glazen klok) (1), verlicht was. Ik tikte hem op den hoed: «Dat is geen dood wild, vriend LEENEN!» — «Neen,» zeide hij, «maar wel eene hemelschoone druif, door den daauw der liefde gefluweeld, op eenen saprijken rank, achter eenen doorschijnenden bokaal.» — «Dan is dat waarlijk een zomer-model, mijn vriend!» — «Voorzeker,» was het antwoord, «doch te groot voor mijne conceptie.» Door het spotachtige gezigt, dat hij trok, deed hij mij geducht den lever schudden; een gezigt 't welk mij genoeg zeide, hoe weinig hij hier aan zijn penseel en palet dacht, en dat hij evenmin naar dood wild was zoekende. Hij bragt mij weder bij mijne kennissen, die ik in druk gesprek vond over de ligte infanterie en over de opleiding der Pruisische scherpschutters, wier geoefendheid in het treffen van stilstaande en beweegbare voorwerpen, ik meermalen had hooren roemen. De kolonel VON UTENHOVEN verhaalde ons vele belangrijke voorbeelden van de goede diensten, welke de Pruisische scherpschutters in de jaren 1813—15 hadden bewezen, hoewel zij destijds nog niet zoo goed georganiseerd en geoefend waren als thans. De Franschen hadden er groote verliezen door geleden, en het was uit dien hoofde zeer te verwonderen, dat zij nu eerst bedacht geweest waren om tegen dat kwaad hetzelfde middel over te stellen. Zonder de reis des hertogs VAN ORLEANS in Duitschland, en zonder zijne zucht om te zien en te leeren, zouden de Franschen in dit punt van militaire organisatie nog ten achteren zijn; hoezeer de ondervinding door hen in Algerie opgezameld over de voordeelen van de geoefendheid en het juist treffen, hun dien weg reeds had aangewezen. De bemoeijingen van den wapenfabriekant DELVIGNE, hadden overigens veel bijgedragen tot den ijver waarmede de schietoefeningen thans te Vincennes worden voortgezet.

Vervolgens ontwikkelde men beknopelijk voor ons de methode, die bij het Pruisische leger ingevoerd is voor de oefening der scherpschutterskorpzen, terwijl men voor de bijzonderheden verwees naar een opstel, 't welk de Berlijnsche

Soldaten-freund van 1838 daarover had opgenomen. Hoofdzakelijk komt het op het volgende neder:

Bij het onderwijs in de exercitie, voornamelijk van de behandeling van het geweer, gaat men van het grondbeginsel uit, dat de jagers en scherpschutters eene speciale taak in den oorlog hebben te vervullen. Het verstrooide gevecht in vaste positiën, het schieten en de velddienst, zijn de hoofdpunten hunner opkweeking. Houding en marcheren in het *ensemble*, alsmede eenige, met het gewone geweer overeenstemmende grepen, wordt hun natuurlijk geleerd, doch de manipulatie der lading is geenszins aan vast bepaalde grepen, of indeeling met tellen, gebonden.

Bij parade- of inspectie-stellingen is de kompagnie, op vredes-sterkte, in twee pelotons afgedeeld, en op twee gelederen geformeerd. Als de kompagnie op oorlogssterkte gebragt wordt, dan is hare formatie op drie gelederen. De bepalingen over het gebruik van het derde gelid in het verstrooide gevecht der infanterie voorgeschreven, gelden ook voor de jagers en scherpschutters, doch met eenige wijziging, als een natuurlijk gevolg van de eigenaardigheid van het wapen dat zij bedienen.

Zoodra eene jager- of schutter-kompagnie zich moet gereed maken om in het verstrooide gevecht over te gaan, formeert zij zich op twee gelederen, in vier sectiën, door het breken der twee pelotons. De 1ste sectie wordt alsdan door den oudsten tweeden, de tweede sectie door den jongsten tweeden luitenant of door den Feldwebel, terwijl de derde sectie door den eersten en de vierde sectie door den 2^{den} luitenant wordt aangevoerd.

Bij het uitzwermen van een gedeelte of van de geheele kompagnie, zoekt ieder rot of elk gedeelte schutters, op het kommando of signaal van halt, zich zoo goed mogelijk te dekken, en wel naar eene plaats waar hij rustig laden en schieten kan. Het is verboden om daarbij op de rigting te letten, alleen moet er gezorgd worden dat de verbinding tusschen de neven-rotten bewaard blijft, en dat zij elkander onderling in hunne positiën kunnen gadeslaan. Is het dekkend voorwerp groot genoeg om twee man te kunnen verbergen, en biedt het tevens ruimte genoeg aan om behoorlijk te kunnen laden en schieten, dan blijft het rot bijeen; in het tegenovergesteld geval moeten zij zich achter het naastbij gelegen voorwerp dekken. Zij moeten steeds zoeken om met rustend geweer of bus te schieten. Het laden mag niet overhaast geschieden, en het is zelfs bij het schieten met losse patronen, streng verboden om sneller te laden dan er voor de lading met een pleister-kogel ge-

(1) Zoodra het duister is, ontsteekt men kaarsen, in van boven opene glazen klokken of groote bekers, die men op de tafeltjes plaatst.

vorderd wordt. Hoewel den jagers en scherpschutters het tiraileren onderwezen wordt, en zij daarin geoefend worden, bij het dekken van geschut, enz., wordt het echter als eene uitzondering beschouwd. Het voortdurend loopen der scherpschutters in het gevecht, is geheel ten nadeele van de resultaten welke men door hen wil verkrijgen, terwijl er toch in den loop van eenen veldtogt en in de gevechten zelve, zoovéél gelegenheden voorkomen, waarin hunne speciale diensten de onberekenbaarste voordeelen kunnen aanbrengen, dat men niet genoeg bedacht kan wezen, om hen tot geene verrigtingen te bezigen, waartoe men de andere troepen kan gebruiken.

Dit laatste punt gaf aanleiding tot de opmerking, dat er in den werkelijken oorlog vrij algemeen tegen gehandeld wordt, en wel met alle korpsen die eene speciale opleiding tot deze of gene vechtwijze ontvangen, zoodat zij somwijlen reeds hunne voornaamste of eigenaardigste krachten verspild hebben, wanneer zij geroepen worden om in hunne specialiteit op te treden: eene specialiteit, welke door geenen anderen troep kan vervangen worden.

De jagers en scherpschutters toch, worden voornamelijk geroepen om holle wegen, engten, verhakkingen, enkele vaste posten, zooals huizen, kasteelen, gedeelten van dorpen, enz., in de slaglinie te bezetten. Eene kleine afdeeling goed geoefende en krijgservarene scherpschutters, kan in dergelijke positiën, vooral in het defensieve, meer nut doen, dan een sterk bataillon gewone infanterie. In den vesting-oorlog zal geen troepensoort, na de artillerie, zooveel diensten kunnen bewijzen als de scherpschutters; en daarom ook worden zij geoefend in het nemen van posten in en tegen de buitenwerken, en in de kennis van al de communicatiën der vestingwerken.

Als beginsel had men ook aangenomen, dat de jagers en scherpschutters, ten opzichte van de veld- en voorpostendienst, minder tot vedetten, dubbelposten en veldwachten, doch meer tot kleine verkenningen gebezigd dienen te worden. Men erkent echter de noodzakelijkheid, om aan sommige veldwachten enkele jagers of scherpschutters toe te deelen, vooral zulke, waar men verkenningen van vijandelijke officieren te wachten heeft.

Het onderwijs der Pruisische jagers en scherpschutters, bestaat alzoo hoofdzakelijk in twee voorname punten, namelijk: de velddienst en het schieten. Beide onderwerpen zijn in tweeën gesplitst, namelijk in een theoretisch en in een praktisch onderrigt; het eerste voor den winter, het tweede voor het voorjaar en den zomer; terwijl de toepas-

sing van dat praktisch en theoretisch onderwijs, in den nazomer of herfst plaats heeft, bij gelegenheid der korps- of divisie-oefeningen. De kolonel V. U. schetste ons, hoe aange naam dit onderrigt voor de jager- en schutter-officieren was, uithoofde van de goede resultaten die zij met elk jaar inoogsteden, 't geen hoofdzakelijk moest toegeschreven worden aan de welingerigte zamenstelling dier korpsen, aan de keuze der manschappen, en aan de voortreffelijke wapens, die hun gegeven worden. Een hoofdvereischte voor den jager en scherpschutter is de naauwkeurige kennis van zijne bus en derzelve behandeling, en in het zich kunnen oriënteren van de terreinpunten, waar zij zich bevinden. Verreweg de meeste manschappen, welke bij de bedoelde korpsen worden ingedeeld, komen reeds met zulke eigenschappen en met die kennis bij de compagnie. Velen zijn reeds van kindsbeen af opgeleid in het opsporen van grof wild, van wild- en houtdieven, in het onderzoeken en doorzoeken van bosschen, enz. De aanleg om zich spoedig in onbekende terreinen te oriënteren, is dus bij zulke rekruten door langdurige oefening zeer ontwikkeld, en behoefde slechts eene meer krijgskundige strekking te erlangen. De jonge jagers en scherpschutters, welke minder voorbereid onder de wapens komen, worden door doelmatig theoretisch onderwijs daartoe opgeleid, waarbij het mutuële onderrigt en de omgang met de meergeoefende jagers, eene hoofdrol speelt. Bij geen korps doet de kameraadschappelijke omgang de minder voorbereide manschappen zulke reuzenschreden in geoefendheid maken als hier, omdat de communicatieve vertelzucht der jagers van *professie*, hun als het ware aangeboren is.

Het onderwijs in de behandeling der bus, gaat stipt achtervolgelijk voort, en men hoeft zich tegen gelijktijdig onderrigt. De kennis van het wapen zelf moet grondig bestaan vóór dat men den minder voorbereiden schutter in het gebruik daarvan oefent. Kent hij goed het wapen, dan ontvangt hij onderrigt in den goeden aanleg. Als principe vergt men, dat de kolf van de bus goed tegen den schouder rust, waarbij de regter elleboog zoodanig verheven wordt, dat hij met den regter schouder op gelijke hoogte komt. Het hoofd wordt vervolgens zooveel op zijde, naar de kolf gekeerd, dat het oog de korrel in de visierkeep ontwaart. Streng wordt er op gelet, dat de kolf nimmer naar het hoofd, maar dit altijd naar gene gedraaid wordt. De wang wordt zachtjes tegen de kolf gedrukt, terwijl men acht geeft, dat de regter duim, welke de greep omvat, niet te dicht bij den neus komt. De linker hand wordt onder het zwaartepunt der geheele bus geplaatst. De oefening in den goeden aanleg, geschiedt lang-

zaam en kan binnen 's kamers plaats hebben; daarna oefent men hem voortdurend in snel aan te leggen, ten einde hem dien aanleg tot eene tweede natuur te doen worden. Enkele goed voorbereide jagers, die eene bijzondere gewoonte bij het aanleggen hebben aangenomen, en daarmede het beste kunnen treffen, laat men geworden, zoodra men overtuigd is, dat zij met de bus, die zij van den Staat ontvangen, even goed treffen, als zij met hun eigen geweer deden. Als proef, of de jager in den aanleg behoorlijk geoefend is, moet hij met gesloten oogen aanleggen, en dan, het regter oog openende, de punt van de korrel in de visier-sned zien. Heeft dit telkens zóó plaats, dan acht men hem voldoende geoefend, om tot het onderwijs in het mikken over te gaan. Vooraf leert hij de bedoeling en het gebruik der klapvisieren, en evenzoo dat van het nemen van fijne, gestreken en volle korrel; daarna ontvangt hij onderwijs in het vastleggen bij het vuren, dat men vóór de verandering der steenslot-geweren met los kruid op de pan deed, waarbij de gelaatstrekken en de vaste stand van de bus in zijne handen, naauwkeurig werden gadeslagen. Zoolang de jager of schutter daarbij niet geheel onbeweeglijk blijft, gaat men met hem niet verder, dewijl het goed treffen geheel afhangt van dien onbeweeglijken stand. Dit onderwijs wordt, om doel en strekking, met oude steenslot-bussen verrigt, en enkele malen door losse percussie-hoedjes met de bus herhaald. Aan dit gedeelte wordt veel zorg besteed.

Wanneer nu de schutter tot dezen trap van geoefendheid gekomen is, dan ontvangt hij onderwijs in het zoogenaamd juist afkomen (oorspronkelijk *richtige Abkommen* genaamd); dit vereischt eene verklaring. De kunst van goed treffen bestaat daarin, dat het oogenblik, waarop de jager het schot losdrukt, zoodanig gekozen wordt, dat hij het te treffen voorwerp het naauwkeurigst op de korrel heeft. Hij, die dat oogenblik weet te kiezen, en alleen door een' kleinen druk van den voorsten vinger der regter hand aan den trekker, het schot afdrukt, zonder dat eenig ander lid of deel van het ligchaam eenige beweging maakt, is een goed schutter. De rigting nu, welke het geweer op het oogenblik van de ontbarsting der kruidlading heeft, noemt men *Abkommen*. Is het te treffen voorwerp juist op de korrel toen het schot losging, dan is men goed *abgekomen*; is de bus echter iets links of regts afgeweken, zoo is men ook iets links of regts *abgekomen*.

Deze trap van geoefendheid wordt met de uiterste zorg behartigd. De ervarenne schutters weten zeer juist op te geven, hoeveel zij links of regts *abgekomen* waren bij het

losdrukken, en zeggen dan ook nog vrij naauwkeurig, hoeveel zij links of regts moeten getroffen hebben. Voor hen behoeft men dan ook geenszins het nut dezer oefening te betoogen, omdat zij deze kennis bij hunne komst bij de compagnie reeds medebragten. De minder voorbereiden of geheel ongeoeffenden worden des te langduriger daarin onderwezen. Daartoe laat men ze veel aanleggen, op een voorwerp mikken, en na het afdrukken in den aanslag leggen, ten einde hen te doen zeggen, hoe zij *abgekomen* waren, en waar zij alzoo zouden hebben moeten treffen. Door hen te gewinnen hunne aandacht uitsluitend op het *abkommen* te vestigen, vermeent men hen tevens de voor de kans van treffen zoo nadeelige gedachteloosheid en distractie te benemen.

Wanneer dit alles met zorg gedurende den winter onderwezen is, beginnen de praktische oefeningen op de schijven met ringen van 1 tot 12 genommerd, zooals ze voor een paar jaren ook bij ons in gebruik waren. Evenzoo geschiedt de verdeeling in vier klassen, die op 100, 150, 200, 250 tot 350 passen schieten, waarbij geen schutter van de eene tot de andere klasse opklimt, zonder in iedere klasse een zeker getal kogels in het voordeelig wit gebragt te hebben.

De lading wordt zeer naauwkeurig gadeslagen, waarbij men de grootstmogelijke bedaardheid vordert, doch tevens het treuselen of talmen zoekt te beletten. Wanneer men nu ontdekt dat een schutter voortdurend slecht schiet, dan wordt zijne bus naauwkeurig onderzocht en aan den besten schutter ter beproeving gegeven. Ontdekt men daaraan gebreken, dan worden zij, indien mogelijk, hersteld of de bus wordt geheel afgekeurd, en alleen tot exercitie bestemd.

Iets dat mij voorkwam bijzonder nuttig te zijn, is de verpligting die elken schutter wordt opgelegd, om al de eigenaardigheden, die hij door de ondervinding aan zijne bus bemerkt, naauwkeurig op te geven, waarvan de opperjagers aantekening houden, ten einde die bijzonderheden mede te deelen aan den opvolgenden eigenaar van het geweer.

De jager- en schutter-officieren zijn ook gehouden zich in het schijfschieten te oefenen, waartoe 90 schoten 's jaars voor ieder officier worden goed gedaan.

Deze en gene aanwijzingen waren mij niet onbekend, mij herinnerende eene geschrevene instructie, door onzen toenmaligen majoor (thans kolonel) MADIOL, ten dienste der scherp-schutter-afdeeling van zijn bataillon uitgegeven, en deelde ze hier mede, om te doen zien, dat de bij ons ingeslagen

weg ter instructie goed was. Voor zoo verre ik hier op eenige gegronde vermoedens mogt afgaan, geloof ik te moeten betwijfelen, dat men bij de infanterie zich zóóveel aan de schietoefeningen laat gelegen leggen, als bij ons te lande, alwaar die oefeningen in de beide laatst verloopene jaren eene gewenschte hoogte bereikt hebben. Volgens de verzekering van den kolonel V. U. en andere geloofwaardige Pruisische officieren, kan men aannemen dat $\frac{1}{3}$ à $\frac{1}{4}$ der scherpschutters eener kompagnie, op 500 tot 580 passen, nimmer het *beeld*, de grootte eens mans voorstellende, misten. Deze misten evenmin op 300 à 360 passen het bewegende beeld. Enkele jagers die ik later bij de manoeuvre ondervroeg, wilden mij doen gelooven, dat zij aannamen, om een artillerie-officier tusschen zijne twee stukken te paard zittende, op 800 passen neder te leggen (1).

Ons gesprek liep nu over de gelijkvormige indeeling der Pruisische legerkorpsen, waartoe de vastbepaalde toedeeling der jager-scherpschutter-afdeelingen aan elk korps van zelf aanleiding gaf. Wij moesten erkennen, dat deze organisatie voor de administratie in tijd van vrede en voor de mobielmaking voortreffelijk goed ingezien was; doch dat daaruit ook zeer groote nadeelen konden voortspuiten, indien men zich in eenen werkelijken veldtogt getrouw aan die indeeling hield, iets waarvan de vijandelijken bevelhebber ten zijnen voordeele partij zoude weten te trekken. Wij voor ons, vermeenden, dat het stelsel, 't welk NAPOLEON in dat opzigt volgde, de voorkeur verdiende, namelijk: zijne divisie-indeeling

(1) Een zeer belangrijk Koninklijk bevelschrift, op den 1sten Februarij 1844 verschenen, kwam mij in handen, even voor het afdrukken van dezen brief. Daarin wordt namelijk gelast, dat er uit de onder-officieren en landwehmannen van elke landwehr-kompagnie 2 onder-officieren en 20 schutters zullen genomen worden, te kiezen uit de beste, vlugste, in het schijfschieten goed geoefende weërmannen, van goed zedelijken inborst zijnde. Deze uitverkorenen zullen voor de scherpschutters-dienst bijzonder opgeleid en met getrokken bussen gewapend worden. Later zou er omtrent de bedoelde opkweeking eene uitvoerige instructie worden gegeven. Tot de leiding van deze, uit 8 onder-officieren en 80 man bestaande scherpschutters-afdeeling van elk landwehr-bataillon, zouden twee voor die dienst geschikte landwehr-officieren worden gekommandeerd. Bij de aanstaande oefening der landwehr zou deze inrigting algemeen worden ingevoerd.

Door dit kabinets-besluit wordt alzoo de grondslag gelegd tot een scherpschutters-korps, zamengesteld uit 208 officieren, 832 onder-officieren en 8320 man; eene aanwinst die hoogstgewigtig zal worden, als de resultaten aan de instelling beantwoorden. Met zeer veel verlangen zie ik het regulatief daarvan te gemoet, dewijl dit welligt eenige wenken ter toepassing kan bevatten, vooral voor onze plattlandschutterij, waarbij men vele jagers aantreft, en waarbij de noodige schietoefeningen in de groote dorpen, welligt tot een Zondags-vermaak zouden kunnen ingevoerd worden.

ling zooveel mogelijk standvastig te houden, doch de samenstelling zijner legerkorpsen te regelen naar het doel dat hij daarmede voorhad. De heeren gaven slechts gedeeltelijk en niet dan voorwaardelijk toe aan onze bewering, en wél door te erkennen, dat er nadeelen aan eene bepaalde legerkorps-indeeling verbonden konden zijn bij de opening van eenen veldtogt, waardoor de vijand de sterkte van de tegenover hem staande partij konde begrooten, doch dat dit ook slechts geldig was voor de opening van den veldtogt. Intusschen moesten wij niet te veel aan dat denkbeeld hechten, omdat het geenszins als stellig moest aangenomen worden, dat de Pruisische legerkorpsen in tijd van oorlog, niet konden versterkt worden door eene of meer brigaden van een ander korps, als men er bijzondere doeleinden mede voorhad. Er bestonden gronden die aanleiding gaven te veronderstellen, dat dergelijke mutatiën konden plaats hebben, vooral wanneer men lette op den geest der verordeningen, welke juist in die dagen uitgegeven waren, betreffende het gebruik der kavallerie-massa's. De Pruisische legerkorps-organisatie moest beschouwd worden als een monument van militair beheer, waardoor het mogelijk was het geheele leger in den tijd van acht dagen op voet van oorlog te brengen en ook mobiel te maken, met alles wat tot eenen veldtogt noodig is. Daarbij moest men het groote voordeel niet uit het oog verliezen, dat de bevelhebber van een dergelijk korps, zijne troepen en aanvoerders van alle graden kende, en zoo omgekeerd, waardoor er een goed *ensemble* heerschte; dat er korpsgeest bestond, zoodat er niet alleen fysieke, maar ook zedelijke krachten in werking kwamen; eindelijk, dat beide deze krachten in verhoogden zin daargesteld werden bij de samenstelling der leger-afdeelingen (twee armeekorpsen). Men verwees dus, en met regt, op al de nadeelen verbonden aan de onvoorbereide samenstelling der divisien en korpsen bij het openen van eenen veldtogt, vooral ook naar den tijd dien men dan noodig had tot de mobielmaking; en aan het weinige ensemble dat er moest heerschen onder troepen die zoo bijeengeraapt waren. Als voorbeeld haalde men het zoogenaamde Fransche noorder-leger aan, dat in 1831 de Belgische grenzen overtrok, en dat, bij eenen ernstigen tegenstand van het Hollandsche leger, onder aanvoering van onzen tegenwoordigen Koning, met deszelfs goede, van alles voorziene samenstelling, en bij de stoute strategische bewegingen van den Koninklijken aanvoerder, zeer spoedig uiteengeslagen, en bij gedeelten konde vernietigd zijn geworden. Dit beschouwde men gebreken te zijn, die geenszins opwogen tegen de nadeelen eener vastbepaalde legerkorps-indeeling,

gesteld zelfs, dat zij ook in eenen veldtogt zoo vastgesteld zoude blijven. Men verwees ons daarenboven op het hooge krijgskundige doorzicht van onzen Koninklijken Veldheer, die, in weerwil dat ons leger op voet van vrede was teruggebragt, evenwel de divisie- en brigade-indeeling, met het geheele beheer voor eene mobielmaking had laten bestaan. Vele dier heeren gaven hun leedwezen te kennen, dat men van de geestdrift, door de Hollandsche natie destijds aan den dag gelegd, geene partij getrokken had, om onze volkswapening op eenen geregelder' en voor de mobielmaking beteren voet te brengen. Zij oordeelden dat gezegd tijdstip daarvoor bijna even gunstig geweest was, als dat van 't welk Pruisen zich bediend heeft voor de vaststelling zijner militaire organisatie. Men gaf toe, dat het, zoo niet geheel onmogelijk, dan toch zeer moeilijk zoude geweest zijn, om ons leger op de Pruisische organisatieleest te schoeijen, doch, daar het hun bekend was, dat na de Pruisische landwehr, geen Staat in Europa eene volkswapening (schutterij) bezat, waarin zoo vele goede elementen van legerbouw bestonden, dan bij ons, meenden zij, dat er ook ligt een middenweg had kunnen gevonden worden. Zij hielden zich daarenboven overtuigd, dat, indien het onzen Koning gelukte, de natie eene betere wet op de dienstplichtigheid te doen aannemen, Hoogstdezelve de schutterijen ook voor vast bij de divisien van het leger zoude indeelen. De plotselinge inval in Belgie, in den jare 1831, en het snel voorwaarts dringen naar het hoofd-object van den veldtogt (Brussel), waren toch, volgens hen, blijken genoeg, dat de Koning hoogen prijs stelde op den tijd en in het gelijktijdig aankomen van de hoofdkrachten, waarover Hij beschikken konde, op de plaats waar het vernietigings-principe in werking moet komen. Dat alles zou men bij de opening van eenen veldtogt niet kunnen beoogen, zoo niet de grondstoffen daartoe reeds in diepen vrede aanwezig waren, en die grondstoffen, meenden zij, lagen in de vast bepaalde organisatie der legerkorpsen, of, als men voor een kleiner leger moest zorgen, in de vaste samenstelling der divisien, met bijvoeging der hulpwapens en van het verplegings-beheer. Men had in der tijd zeer gelagchen over den uitval van eenige onzer Edelmogenden, tegen eenen redeenaar (VAN DAM VAN ISSELT), wiens naam men vergeten was, doch wien zij, om zijne meening ten deze, beschuldigde van Pruisische denkbeelden te koesteren. Men had dit vergeleken bij den uitval van het lid van het Belgisch congres, de heer PIRSON, die op het budget van oorlog eene som uitgetrokken zag voor *chevaux de frise*, den Belgischen minister verweet, dat hij bij den vijand ter markt ging om de kavallerie te remonteren!

Men verhaalde ons vervolgens vele bijzonderheden over al de nadeelen, die vroegere Duitsche legers door hunne gebrekkige samenstelling, in den oorlog tegen den Franschen keizer hadden ondervonden, waarbij de regimenten de grootste eenheden vormden, zoodat men, de zaak ook van eene krijgshistorische zijde beschouwende, in het tegenwoordige beheer en de tegenwoordige indeeling van het Pruisische leger, de uitmuntendste grondstof van strategische kracht zag. Door deze en gene kwestien op te werpen, bereikten wij ons doelwit, namelijk het veld van wetenschappelijke discussie. Als van zelve kwamen wij op v. SCHARNHORST, als een van de hoofdschepers der Pruisische weérbaarheid, voor wiens nagedachtenis ieder krijgs- en staatsman, tot welke natie hij ook behoort, den grootsten eerbied koestert: een man wiens staatkundige belijdenis op de grondzuilen van zelfstandigheid en regt steunde, en die daarmede het krachtige werktuig werd voor Duitschlands bevrijding van de Fransche overheersching. Wij roerden natuurlijkerwijze de schaduwinten van het gebruik dier bevrijding niet aan, omdat wij alleen aan SCHARNHORST dachten en aan zijne schitterende eigenschappen, als staats- en krijgsman. Het gesprek nam nu voor mij eene nog leerrijker wending, uithoofde een der Pruisische officieren de verdiensten van den tegenwoordigen Pruisischen oorlogminister, naast die van SCHARNHORST stelde, en hem voorstelde als den oorspronkelijken ontwerper van het Pruisische landwehr-stelsel, en alzoo van de grootheid en kracht der Pruisische monarchij. Ofschoon het mij wel bekend was, dat HERMAN VAN BOIJEN eene groote rol gespeeld had in het Pruisische staatswezen, waren de bijzonderheden die men ons mededeelde, mij toch minder bekend. Zoo veel mijn geheugen toeliet, had ik die des nachts opgeteekend, en van tijd tot tijd aangevuld. Later in mijn garnizoen teruggekeerd, ontving ik, door de vriendelijke mededeeling van een' mijner Pruisische kennissen, de aanwijzing waar ik eene volledige biographie van den waardigen staatsman konde vinden, waarvan ik hier, ter aanvulling van den loop van ons leerzaam onderhoud, eenige bijzonderheden laat volgen:

HERMAN VON BOIJEN werd in 1771 te Kreutzburg geboren, en begon reeds vroeg bij de infanterie zijne militaire loopbaan, waarin hij van de onderste trappen der militaire hiërarchie, opklom en in 1799 tot kapitein bevorderd werd. Eene goede opvoeding had zijne uitmuntende geesthoedanigheden voorspoedig doen ontwikkelen, en weldra deed hij zich als een begaafd schrijver en ook als dichter kennen. Het eerste werk, dat van hem in 't licht verscheen, was, zoo ik mij niet vergis, eene levensschets van den generaal von

GUNTHER, wiens adjudant hij moet geweest zijn. Door vaderlandsche volksliederen, toonde hij de warmte van zijn gevoel en zijn talent als dichter. Zijne gedichten waren echter slechts de voortbrengselen van geestontspanning, dewijl zijne eigenlijke studiën krijgswetenschappelijke kennis beoogden. Hij was daarbij een zeer ijverig beoefenaar der geschiedenis, vormde zich langs deze verschillende wegen tot staatsman, en stemde zijn geest en zijn gevoel tot humaniteit. Dit deed hem eenen diepen wijsgeerigen blik slaan op de toenmaals bestaande krijgswetten, waarover hij zijne gedachten in een gedegen werk, dat in het licht verscheen, ontwikkelde. Onder de beginselen welke hij in dat werk beleed en uiteenzette, stip ik de navolgende aan: 1°. Iedere straf, welke eenen anderen stand reeds zoude onteeren, moet den soldatenstand schadelijk zijn. 2°. Openbare bestraffing doet minachting, ja verachting geboren worden, niet alleen tegen de individuen welke de straf ondergaan, maar ook tegen den geheelen stand, waartoe zij behooren. 3°. Dienstverzuim en liederlijkheid kunnen niet met eene en dezelfde straf gestraft worden. 4°. Als eene wet te streng is, dan wordt zij ligtelijk overtreden; want het menschelijk gevoel verzet zich zóólang tegen die gestrengheid, tot dat de overheid de wet van zelf laat insluimeren. 5°. Niet stipt nageleefde wetten leiden tot geringschatting van al de wetten, enz. Hij deed zich door deze beginselen als een hervormer kennen, en als de eerste man die openlijk beleed, dat de krijgstucht voornamelijk op het gevoel van eer moet berusten. Eerst negen jaren daarna volgde de toenmalige luit.-kolonel VON GNEISENAU zijn voorbeeld, door de openlijke aanbeveling van mildere krijgs-artikelen, in een werkje, getiteld: *Freiheit der Rucken*, en even zoo de generaal VON SCHARNHORST, in zijne denkbeelden over de vorming van een leger uit landskinderen.

Kort voor den veldtocht van 1806, maakte v. BOIJEN zich persoonlijk bij den Koning bekend, door eene memorie over den reeds vermoedelijken oorlog, 't welk het gevolg had, dat Z. M. hem in zijnen persoonlijken staf opnam. Bij Jena bloedde hij voor het vaderland, doch zijn hart werd ook hevig geschokt door de zware ramp welke Pruisen trof. In 1808 werd hij benoemd tot majoor bij den generalen staf, en toen nu de generaal VON SCHARNHORST de opdracht kreeg, om het Pruisische leger op nieuw te organiseren, werd hij een zijner ijverigste mede-arbeiders aan dat groote plan. Von BOIJEN, eenmaal op de rechte plaats gekomen, om van zijne, door wijsgeerige, historische en krijgskundige studiën verkregen talenten partij te trekken, ten meesten nutte van zijnen

Koning en zijn vaderland, en door zijnen begaafden chef begrepen, werd nu meer dan mede-arbeider. Het groot-sche hoofd-idee van zijnen chef, gaf hem stof tot eene geheel oorspronkelijke uiteenzetting. Langs dien weg ontwierp hij het Krumper-stelsel, 't welk eene nadere verklaring zal vereischen.

Het is bekend, dat een additionneel artikel van het Tilsitter-vredesverdrag, Pruisen de verplichting oplegde om slechts een bepaald getal troepen onder de wapens te houden, 't welk de 42000 hoofden niet mogt te boven gaan, te weten: 24000 man infanterie, 6000 man kavallerie, 6000 man artillerie, en eindelijk 6000 man garde van alle wapenen. Bepaalde men zich tot een staand leger van deze sterkte, zonder de middelen voor eene spoedige uitbreiding, wanneer de omstandigheden gunstig voor Pruisen mogten worden, dan moest het ook de hoop laten varen, om van dat gunstig oogenblik krachtig partij te trekken, en als hoofdmagt op te treden. In de stilte van het kabinet zaten echter twee mannen aan de grondzuilen te arbeiden eener meer uitgebreide Pruisische monarchie. De tijdelijke vernedering van het vaderland, de drukkende ramp die het had ondergaan, was voor hen een spoorslag te meer, om, met het oog op de toekomst en in hoop op betere tijden, ook eene daaraan geëvenredigde krachtontwikkeling voor te bereiden, zonder de reeds zoo verzwakte staatskrachten nog meer uit te putten. Het daartoe ontworpen Krumper-stelsel schafte de toenmalige werf-regiments-kantons af. Daartegen werden nu rekruten, door het lot aangewezen, uit de gewesten van Pruisen getrokken en op de depôts der verschillende regimenten gedirigeerd. In die depôts was men voortdurend met den meesten ijver werkzaam aan de opkweeking dier jonge soldaten. Zoodra zij eenen bepaalden leercursus hadden doorgelopen, werden zij met groot verlot gezonden, maar ook dadelijk door een gelijk getal andere rekruten vervangen. Aan die verlofgangers nu, gaf V. B. den naam van Krumper. Groot was het getal burgers, dat op deze wijze eene korte, maar goed bestierde krijgsopleiding ontving, zonder dat de aangegane verbindtenis bij het Tilsitter traktaat geschonden werd, en daardoor zag Pruisen zich in den jare 1813 in staat gesteld, een groot leger op de been te brengen, terwijl men ook bij het onder de wapens blijvende gedeelte al de noodige grondstoffen had voorbereid voor een groot kader. Door het oproepen der Krumpers, kon men de bataillons der twaalf infanterie-regimenten voltallig maken, aan elk dier regimenten een nieuw bataillon geven, en daarenboven nog dertien

reserve-regimenten , ieder à drie bataillons , zamenstellen. Op gelijke wijze had men het Krumper-stelsel op de overige wapens van het leger toegepast.

Hoewel voor alsnog , voor wat zijn' rang betrof , niet hooggeplaatst in de militaire hierarchie , schitterde hij toch ver boven vele hooger geplaatste personen , door de voortgebragte vruchten van zijnen geest. Reeds had hij zijnen Koning en Vaderland onschatbare diensten bewezen. Des Konings vertrouwen had hij gewonnen , 't geen voldoende bleek uit zijne benoeming tot directeur der 1ste divisie van het algemeen oorlogs-departement , en tot rapporteur bij den Koning.

VAN BOIJEN was alles behalve gunsteling van de blinde fortuin ; hij had zich-zelfen gewrocht : de plaats die hij innam , had hij door verdiensten verworven ; maar ook daarom was hij zelfstandig , en bukte hij niet zonder overtuiging.

De aard van zijnen nieuwen werkkring bragt nu mede , dat hij werkzaam moest zijn aan de vorming van een contingent , 't welk de Fransche keizer voor de aanvulling van het groote leger vorderde dat tegen Rusland (in 1812) zoude optrekken. Dit streed tegen zijne vaderlandsche beginselen , en hij zocht den Koning te bewegen , zich aan dien eisch te onttrekken. Toen zulks geen ingang vond , vroeg hij zijn ontslag uit de dienst , en verkreeg dien met den rang van kolonel en met de vergunning om de Pruisische uniform te mogen blijven dragen. VON BOIJEN verliet daarop tijdelijk zijn vaderland , om den uitslag van den reuzen-veldtocht , op het krijgstoneel , of voor 't minst in Rusland af te wachten. Zijne hoop en verwachtingen werden niet te leur gesteld , en reeds in den aanvang van het jaar 1813 , zag men hem op den vaderlandschen bodem terug , en dadelijk met geestdrift de hand leenen aan de vaderlandsche belangen. In December van dat jaar werd hij generaal-majoor en chef van den staf van het Bulowsche armeekorps. Ook hier toonde hij zich een waardig soldaat en een hoogstbegaafd staf-officier. Aan al de merkwaardige feiten van dat korps nam hij het werkzaamste deel.

Zijn bedrijvige werkkring kreeg in Junij 1814 eene veel hoogere strekking door zijne benoeming tot werkelijken geheim-, staats- en oorlogsminister ; op dat hooge standpunt ontwikkelde hij zich geheel en schitterde dáár als eene heldere ster aan den horizon van Pruisens staatkundige wedergeboorte. Alles wat in dien tijd , tot en met 1818 , voor het staande leger en voor de landwehr gedaan is , is men aan VON BOIJEN verschuldigd. Een zijner grootsche verordeningen is de wet op de algemeene dienstplichtigheid van 3 September 1814: een organiek besluit , dat Pruisen tot

de groote Europesche magten van den eersten rang verheef. Eerst in 1818 werd hij tot luit'-generaal verheven.

Kort na deze benoeming vielen er zaken voor , waarmede de zelfstandige man zich niet vereenigen konde , zoodat hij zijn afscheid verzocht en ook erlangde. In 1819 trad hij met pensioen van het werkdadig staatkundig tooneel af.

In den uitgebreiden werkkring welken V. B. , als soldaat , als schrijver , als staatsman , als warmen vaderlander en hartelijken vriend had doorloopen , had hij zich zoo vele vrienden en vereerders verworven , dat zijn afscheid voor eene groote ramp gehouden werd. Hij bleef zich echter gelijk , en verloor de belangen van zijn vaderland niet uit het oog. Niet aan de rust , maar met vernieuwden moed wijdde hij zich nu aan de studie der geschiedenis , en greep tot geestverpoozing , van tijd tot tijd , naar de vaderlandsche lier.

De tegenwoordige Koning had echter den vrienden en vereerders van V. B. eene verrassing toegedacht , omdat hij zich onder de laatsten rangschikte , daar Z. M. hem na de aanvaarding zijner regering , in den staatsraad zitting deed nemen. De grondlegger der landwehr kon toch niet in non-activiteit verkeerden. In October 1840 in activiteit hersteld , werd hij in November van datzelfde jaar tot generaal der infanterie , en in Maart 1841 , weder tot werkelijken geheim-, staats- en oorlogsminister benoemd.

Zijne zucht voor studie en wetenschap is hem ook weder in die hooge , werkzame betrekking bijgebleven , dewijl zijne rijke ondervinding en onschatbare menschenkennis hem maar al te zeer overtuigd had , dat alleen studie en wetenschap den staatsman en den hoogen krijgsbevelhebber vormen. Daarom was hij dadelijk bemoeid , om onder de hooge aanvoerders van het leger , en onder de hoofd-officieren die lust tot hoogere ontwikkeling toonden , den wedijver en lust tot studie aan te moedigen. Zodoende ontstond er een genootschap voor wetenschappelijk onderhoud en wetenschappelijke voordragten , 't welk te Berlijn gevestigd werd en waarvan V. B. het voorzitterschap aanvaardde. Bewonderen moet men 's mans rusteloos streven voor het welzijn van de dienst zijns Konings , dewijl iedereen toch ligt beseffen zal , welke inspanning er reeds gevorderd wordt om het beheer van een groot leger te voeren , om dan nog tijd te kunnen vinden om met zijne geesthoedanigheden te schitteren. Welligt speelt onder dien wetenschappelijken ijver de uitoefening van den pligt eens ministers eene hoofdrol , namelijk om langs dien weg , meer persoonlijk bekend te worden met de hoedanigheden van vele hoofd-officieren , van welke kennis hij geroepen

is de beste partij te kiezen in het voordeel van 's Konings dienst en in het ware belang van zijn vaderland.

VON BOIJEN is ridder van den zwarten adelaar, van de militaire orde *pour le mérite*, die alleen op het slagveld kan verkregen worden, van de orde van het ijzeren kruis, eerste klasse, grootkruis der orde van den Nederlandschen leeuw, en van meer vreemde orde's.

Het was laat geworden, en met weinigen waren wij gebleven in den nu eenzamen Hofgarten. Ik was echter geheel gehoor geweest, en had den tijd, die ter ruste riep, gansch en al vergeten. Wij wandelden al pratende naar ons logement, nog niet moede van het luisteren naar het leerzame gesprek, en inwendig verlangende om bij mijne tehuiskomst N. aan te treffen, ten einde onze discussie van den vorigen avond, over de studerende militairen en schrijvers, weder op te vatten. Nu toch had ik nieuwe stof voor discussie gevonden. Mijn wensch werd echter niet verhoord; des te meer nieuw aangekomen vreemde officieren vonden wij in de zaal van ons hôtel. Het was een ware Babelsche torenbouw, zoovele dialecten en talen te hooren. Ik vond er mijnen langen Engelschman weder, ook LEENEN was present, onder eenige Pruisische officieren druk gesticulerende en hartelijk laghende. Een dezer heeren, officier der landwehr-kavallerie, die reeds voor lang zijnen tijd had uitgediend, doch, uit liefde voor het vak, zijne uitgebreide fabriek verlaten had, om de manoeuvres als vrijwilliger bij te wonen, moest menigen zet van LEENEN doorstaan. De brave landwehrman, van groote gestalte — iets dat L. zeker in het oog stak — scheen mij toe, niet op de tegenwoordige hoogte der officiers-beschaving te staan. Hij deed ons voor 't minst lagchen over zijn gesnap, over zijn veelbeduidend, maar zeer geheimzinnig vragen, of er nog geen fransche officieren waren aangekomen. L. wees schalkachtig op ons, en nu moest ik veel hooren van die duizende Pruisische lansenspitsen, die ten aanval gereed stonden, en die, als een onweerstaanbare phalanx, alles zouden doorboren. Ik schreef veel toe aan den vrolijken champagne-luim, doch wenschte mij in stilte geluk, dat dit het eenige exemplaar van zulk eene editie was, 't welk ik tot nu toe had aangetroffen. Als wij vele dergelijke hoogdravende lanseruiters ontmoet hadden, had dit geheel in het voordeel van onze rust geweest, en mijne aantekeningen zouden hoogstwaarschijnlijk ruimte gevonden hebben op één velletje postpapier.

Ik beklagde intusschen den minzamen plaats-majoor van Dusseldorf, den kapitein Füss, die, te midden van een' troep

Engelsche officieren, naar alle zijden eenen smeekenden blik wierp, of hij geen drogman konde vinden, om al dat engelsch-duitsch-fransch, dat te zamen genomen veel van het Chinesche moet gehad hebben, te vertolken. De nieuw aangekomenen waren, op zijn engelsch, indiscreet, exigent, terwijl F. steeds op het minzaamst betoogde, dat hij aan hunne vorderingen niet konde voldoen: altijd in het Duitsch, dat voor de meeste der heeren Arabisch was. Ik ontsnapte aan dit gedruisch, om het nachtelijk aanteekeningwerk te beginnen, verlangende den man te ontmoeten, dien ik beschrijvenderwijze in mijn *memorandum* zoude schetsen. Met een zeer matrimoniael gesprek, dat een weinig later in het gehorige nevenvertrek gehouden werd, bespeurde ik, dat ik opregte Amsterdamsche bureu had. Hoe gaarne ik u iets daarvan had willen voordienen, als eene versnapering, als een dessert-zoetje, was ik echter te veel beducht voor de beschuldiging van indiscretie. Deze bladzijde uit mijn journaal wordt derhalve overgeslagen. — Zonder afscheid.

OVER DEN PARTIJGANGERS-OORLOG.

(Vervolg van No. 7 en slot.)

De aanval van het partijgangerskorps geschiedt op tweederlei wijs: openlijk of bij verrassing. De eerste wijze kiest men gewoonlijk tegen troepen, de laatste tegen konvooijen.

De eerste berust op de beginselen der taktiek en steunt op de eenvoudige waarheid, dat tien man sterker zijn dan één, en dat de mensch, door zijnen natuurlijken vorm, van voren sterker is dan van achteren of op zijde. Dien ten gevolge moet de partijgangerschef al zijne krachten op dat punt rigten waar de vijand zwakker in getal is, en den aanval zoo regelen, dat hij zijne tegenpartij in den rug of op de flank aanvalt. Intusschen moet men, niettegenstaande al de voordeelen welke die wijze van aanval verleent, nogtans verwachten dat de vijand tegenmaatregelen neemt. Om nu deszelfs verdedigingsmiddelen krachteloos te maken en de verwarring te vermijden die gewoonlijk op eenen afgeslagen aanval volgt, moet men zoodanige beschikkingen nemen, dat niet alleen de *physieke*, maar ook de *morele* kracht hare werking doet. Elk troepenkorps, welks taak het is een ander dat aanvalt of aangevallen wordt, te ondersteunen, verliest al zijn belang, wanneer het achter het midden van de slaglinie geplaatst is. Zijne physieke kracht wordt dan verlamd, dewijl de troep, dien het moet ondersteunen, overhoop geworpen is en een gedeelte van het terrein bedekt,

waarop het werken moet, terwijl deszelfs morele kracht onvermijdelijk verzwakt wordt, wanneer het de gelederen van een' in verwarring gebragten troep doortrekt, die het een gedeelte van den schrik en de verwarring waarin hij zich bevindt, mededeelt. De voordeeligste slagorder zal derhalve zijn in echelons, en wel in drie, waarvan de eene zwak en de twee andere sterker zijn. De dispositie en het gebruik dezer echelons moet overgelaten worden aan het inzicht van den chef des vrijkorps, doch ik houd voor het voordeeligste: 1) dat de eerste echelon op één gelid worde geformeerd en de andere in kolonnen, met halve eskadrons; 2) dat men nimmer in kolonnen, maar met halve eskadrons aanvalt; 3) dat de ondersteuning, die de aanvallende troepen volgt, niet achter hun midden wordt geplaatst, maar regts of links van hen trekt, opdat zij niet, ingeval de aanval afgeslagen wordt, in de neerlaag medegesleept worde, maar in staat zij om den vijand in de flank te grijpen, middelerwijl hij den geslagen troep vervolgt; 4) dat het eskadron, welks aanval afgeslagen is geworden, zich niet naar zijn nummer voorwaarts, maar achter den troep weder schaart; 5) dat de achter de kolonne zich weder geformeerd hebbende Kozakken, zich niet naar hunne grootte weder in 't gelid zoeken te scharen, maar slechts zoo spoedig mogelijk weder stelling nemen.

Het partijgangerkorps moet nimmer met beide vleugels gelijktijdig aanvallen, tenzij het drie of viermalen sterker is dan de vijand; van de stelling hangt af, welke vleugel het meest moet versterkt worden. Elk slagveld wordt door eenige natuurlijke hindernissen doorsneden, zooals: beken, moerassen, holle wegen, enz., en heeft twee verbindingswegen, dien van het partijgangerskorps met zijn leger, en dien van het vijandelijk detachement met het zijne. De hindernissen bevinden zich voor of achter het front, op de beide flanken of op eene flank. Dienen zij ook al somwijlen tot aanleuning van een' der vleugels, nog menigvuldiger zijn zij het graf van den partijganger, wanneer overmagt hem er in drijft, en hem alzoo de mogelijkheid van den terugtogt beneemt.

De verbindingswegen zijn loodrecht achter het centrum van het partijgangerskorps, of zij loopen in schuinsche rigting, of in de verlenging van een' der vleugels. Men gevoelt ligt dat de nederlaag van een partijgangerskorps, hebbende eene dier hindernissen in den rug, de noodlottigste gevolgen moet hebben, en dat nog te meer, wanneer het bij zijnen aanval de eene of andere dezer hindernissen voor zich vindt; want bij de nadeelen der eerste onderstelling, komen nu nog andere, bijv. den marsch door een defilé in 's vijands tegenwoordigheid.

Twee partijen, die binnen de grenzen van twee hindernissen zóó op elkander stooten, dat hare vier flanken aan die hindernissen leunen, kunnen slechts door den aanval op het

centrum, of op een' van des vijands vleugels, die het dichtst bij den terugtogt gelegen is, wezenlijke voordeelen op elkander behalen; deze wederzijdsche stellingen leveren de grootste bezwaren op en vereischen stoutheid en kracht.

Dikwijls doet zich het geval voor, dat de beide partijen elkander in de nabijheid eener hindernis ontmoeten, aan welke de een nu met haren regter, de andere met haren linker vleugel aanleunt, terwijl zij op de andere zijde vrije ruimte hebben. In zoodanig geval moet men al de kracht van den aanval op dat gedeelte der vijandelijke linie rigten, 't welk aan de tegenovergestelde zijde van de hindernis is.

De reden hiervan is eenvoudig: de aanval aan de zijde der hindernis heeft twee belangrijke nadeelen ten gevolge, zelfs al wordt hij met een goeden uitslag be kroond. Vooreerst kan de vijand, daar hij aan de tegenovergestelde zijde een groot terrein heeft, daarheen vrij terugtrekken en zich weder formeren; ten tweede verliest men, ingeval de vijand gedurende onzen aanval, of kort daarna, zelf op onze andere flank een aanval doet, niet alleen alle voordeelen, maar men wordt ook aan het gevaar blootgesteld van in de hindernis geworpen te worden. Valt men daarentegen den anderen vleugel aan, dan wordt de vijand bij iederen rugwaartschen stap nader bij de hindernis gebragt, waardoor hij meer aan het boven opgemerkt gevaar blootgesteld wordt, en wij ruim veld winnen, om 't zij de voor onze eigene redding noodige maatregelen uit te voeren, of om de nederlaag van den vijand te voltoojen.

Wanneer twee partijen elkander op een terrein ontmoeten, 't welk geen van de beschrevene hindernissen heeft, moet de aanval hoofdzakelijk op dat punt van de vijandelijke linie gericht worden, 't welk het naast aan des vijands terugtogtslijn ligt, daar men hem, zoo hij overhoop geworpen wordt, tevens van zijne versterking, bagage, enz., verwijderd.

Bepalen wij nu onze aandacht op den onvoorzien, of verrassenden aanval. Nadat de chef van het partijgangerskorps stellige berigten bekomen heeft aangaande den marsch van een konvooi of detachement, moet hij zijne bewegingen in dier voege inrigten, dat hij (en zoo mogelijk in eenen enkelen marsch) vóór het aanbreken van den dag, het punt bereikt dat hij het geschiktste acht, om zich in hinderlaag te leggen en aan te vallen.

Zoo de afstand acht of tien uren bedraagt, maakt hij op de helft van den weg eene halt van slechts een half uur, zonder de paarden te voederen; bedraagt de afstand daarentegen twaalf tot vijftien uren, dan houdt hij halt op de helft van den weg, om de paarden te voederen en de manschap te laten eten, waartoe hij den noodigen tijd verleent; dan zet hij den marsch onafgebroken voort, slechts van twee tot twee uren eene rust van eenige minuten verleende. Op eenigen

afstand van de plaats, waar hij wil halt houden of stelling nemen, laat hij afzitten, opdat de paarden, aldaar aangekomen, verfrischt en uitgerust zijn en terstond kunnen eten. Zoo het oogenblik dat de vijand dit punt van den grooten weg passeren moet, nog niet nabij is, plaatst de chef van het vrijkorps zijn' troep op de eene of andere bedekte plaats, verbiedt vuren te ontsteken, gerucht te maken en de paarden te ontzadelen, latende bij deze slechts onttoomen, opdat zij zouden kunnen eten. Bij zulke gelegenheden worden noch veldwachters, noch vedetten uitgesteld, maar slechts twee of drie Kozakken beklimmen boomen, wanneer men zich nabij een bosch, of den kerktoeren, wanneer men zich bij een dorp bevindt, om van des vijands nadering berigt te geven. De plaats waar het partijgangerskorps zich in hinderlaag legt, mag niet op den grooten weg, maar moet op eenigen afstand daarvan zijn. Deze afstand moet zoodanig zijn berekend, dat men met het oog volkomen onderscheiden kan, of infanterie, kavallerie, artillerie, of wel een konvooi passeert; te gelijk moet men een vrij uitzigt over eene groote streek terreins hebben. Het beste punt is achter eene hoogte, in een klein dal, hetwelk het geheele partijgangerskorps insluit. Is de hoogte met boomen of woningen bezet, dan is dit een dubbel voordeel voor de in observatie geplaatste Kozakken. Vóór den aanval bepaalt de chef van het vrijkorps het door hem gekozen herzamelpunt, dat zich ten langste op een uur afstands van het slagveld bevindt. Op dit punt vereenigen zich alle Kozakken, zoo zij zich, na eene volslagen nederlaag, op het slagveld niet weder scharen kunnen. Het moet hun wel voorgehouden worden, dat zij zich niet troepsgewijze daarheen begeben, maar verstrooid en langs omwegen.

Op den marsch, even als bij den aanval, bevinden de regimenten zich beurtelings aan de spits. In een gevecht mag men er niet meer dan twee gebruiken; één 't welk aanvalt, een ander 't welk ondersteunt; het derde blijft in reserve en wordt slechts in zeer buitengewone gevallen en om den terugtogt te dekken in gevecht gebragt.

Bij de laatste regimenten worden de bereden tambours geplaatst, doch zóó, dat zij niet waargenomen kunnen worden. Wanneer de eerste regimenten overhoop geworpen worden, laat men alle tambours de trom roeren, om den vijand te doen gelooven, dat het partijgangerskorps infanterie bij zich heeft.

Als de aanval van het eerste regiment gelukt, zonder hulp van het tot zijne ondersteuning bestemde tweede regiment, dan behoort de buit aan het eerste regiment; wordt het daarentegen teruggeslagen en behaalt het tweede regiment de overwinning, dan behoort de buit zoowel als de roem alleen aan dit, zelfs wanneer het eerste regiment ten aanval teruggekeerd is. De artillerie krijgt in alle geval haar aandeel aan den buit.

Op het appel, op bevel des kommandants geblazen, scharen de regimenten zich weder als vóór het gevecht, uitgezonderd twee eskadrons, die vooraf worden aangeduid ter vervolging van den vijand, om diens nederlaag te voltooien.

Zoo de chef van het partijgangerskorps na de vermeestering van een konvooi, berigt ontvangt van de nadering van een ander detachement of konvooi, mag hij het op dezelfde plaats niet afwachten, maar moet het te gemoet trekken, en, naar de omstandigheden, zich in hinderlaag leggen, of regtstreeks aanvallen.

De partijgangers zien zich somwijlen genoodzaakt om het op den vijand veroverd geschut, waarvan de artilleristen met de bespanning en voorwagens ontkomen zijn, in den steek te laten. Voor die omstandigheid moet men zich voorzien met sterke, zes of zeven ellen lange touwen, hebbende aan het eene einde een stevig vastgemaakte haak en aan het ander einde een knoop. Twee lieden in ieder eskadron moeten deze touwen steeds medevoeren, om ze altijd bij de hand te hebben. Het zou overtollig zijn te verklaren, hoe zij aan de kanonnen moeten vastgemaakt worden, om deze voort te slepen; ik merk alleen op, dat dit middel slechts in geval van grooten spoed kan aangewend worden, gedurende een gevecht en om een korten afstand af te leggen; ook kan men op deze wijs zijn eigen, door den vijand gedemonteerd, geschut redden.

Na ieder behaald voordeel verwijderd het partijgangerskorps zich ten minste een uur ver van des vijands verbindingslijn, en brengt den nacht door, onder inachtneming van alle noodige voorzigtigheidsmaatregelen. Den volgenden dag worden de gevangenen, onder de leiding van een kloek officier en van een klein detachement Kozakken, 't welk men gewapende boeren toevoegt, weggevoerd. Onder hetzelfde eskorte zendt men de zieken en gekwetsten af, om deze over te geven in de stad die tot verbindingpunt met het hoofdkwartier is gekozen. Hier geeft de kommandant van het eskorte zijne gevangenen aan den stads-kommandant over, vraagt daarvan een bewijs, maakt zijn rapport aan den kommanderenden generaal, en keert daarop met zijne Kozakken naar het vrijkorps terug.

De op den vijand behaalde buit wordt in de plaats waar het korps overnacht heeft, of in de naastbij gelegen stad verkocht. Het daarvoor bekomen geld wordt terstond op de volgende wijs verdeeld: de chef van het korps krijgt 10 aandelen (men mag intusschen aannemen, dat hij slechts den roem met zijne onderhoorigen deelt, en dit geld besteden zal tot belooning van zulke Kozakken die zich bijzonder onderscheiden hebben), de regiments-kommandant acht, de staf-officieren en kapiteins zes, de officieren vier, de onder-officieren twee aandelen, en ieder Kozak één deel. De paarden worden op eene andere wijs verdeeld. Degenen wier paarden zijn gedood ge-

worden, doen het eerst hunne keus, daarop degenen wier paarden gekwetst geworden zijn, en eindelijk zij die slechte paarden hebben. Zijn er onbereden Kozakken bij den troep, die hunne paarden bij vroegere gelegenheden verloren hebben, dan kiezen die met de eerstgenoemden. De officieren kiezen vóór de Kozakken, met uitzondering van den chef, die eerst dan mag kiezen als alle manschappen bereden zijn.

De geheele buit moet binnen vier en twintig uren van de hand gedaan zijn, en reeds den volgenden dag is het streng verboden dat met buit beladen wagens het korps volgen; het is zelfs verboden dat de Kozakken voorwerpen van eenigen omvang behouden; alles moet te gelde gemaakt of verbrand worden.

Wanneer de partijgangerschef een aanval onderneemt op een vast punt, zooals bijv. magazijnen, artillerieparken, enz., moet hij trachten ongemerkt tot voor de plaats te naderen. Daartoe slaat hij niet den hoofdweg in, maar zijwegen, nog beter is het veldwegen te kiezen, om voorwaarts geplaatste posten en patrouillen te vermijden. Het korps moet den aanval bij nacht, bij het aanbreken van den dag, of bij zeer slecht weder doen; zelden zal het den vijand op zijne hoede vinden, want de meeste bevelhebbers van detachementen vermeenen dat zij van des vijands nadering steeds vroeg genoeg onderdrukt zullen worden, wanneer zij patrouillen uitzenden op alle wegen die op de door hen bezette stad aanloopen. Vele partijgangers verzuimen ook de wegen in hunnen rug te doen verkennen, vooral die langs welke zij gekomen zijn, waarom ik ook aanbeveel den aanval in den rug des vijands te doen, zoo er geen te groote omweg voor moet gemaakt worden.

Zoodra men eene vijandelijke patrouille ontdekt, gaat het voorste regiment er op los, volgt haar op den voet, om gelijktijdig met haar aan de plaats te komen die men overvallen wil, en trekt dan partij van de door zijne onverwachte aankomst ontstane verwarring, door een' levendigen aanval, gelijk de groote *Suwaroff* gewoon was te zeggen, *zonder taktiek*. De overige regimenten volgen in orde en ondersteunen den aanval.

Wanneer het militaire etablissement, dat de partijgangerschef wil aanvallen, door eene sterkere magt dan de zijne bewaakt wordt, zendt hij daarvan rapport aan den kommanderenden generaal, verzoekt de noodige versterking om zijn voornemen uit te voeren en onderneemt niets vóór dat deze aangekomen is. Deze handelwijze mag slechts geschieden voor den aanval op vaste en welbewaakte etablissementen, maar is niet toepasselijk op zoodanige detachementen, welke langs den grooten weg heentrekken, zelfs al waren deze tweemaal sterker dan het partijgangerskorps; de talenten en de moed van den chef moet hier, door de keus van het oogenblik en van de plaats, het getal vergoeden.

Het staat den chef vrij kleine detachementen uit te zenden, om koeriers en alleen reizende officieren op te ligten. Daartoe besteedt hij twee of drie eskadrons, die in nog kleinere afdeelingen kunnen verdeeld worden. Daar deze detachementen zich echter niet onder het oog van den chef bevinden, kunnen zij zich aan geweld en zelfs aan wreedheid jegens de landbewoners schuldig maken, waardoor eene ongunstige stemming omtrent het vrijkorps in het land ontstaat, en de voordeelen verminderd worden die men anders door eene goede verstandhouding wint; zulke detachementen zal men derhalve slechts op de andere zijde van den weg, met welks observatie het vrijkorps belast is, detacheren.

Een door een' sterkeren vijand benaauwd partijgangerskorps is het vergund, zich te vereenigen met het dichtst bij hetzelfde staande vrijkorps, om gemeenschappelijk met dit te handelen. Nadat echter het vijandelijke detachement eene nederlaag is toegebracht, of tot den terugtogt genoodzaakt geworden is, hernemen de beide partijgangerskorpsen weder hunnen onderlingen afstand.

Dikwijls gebeurt het, dat een detachement, 't welk met het eskorteren van geld, een' koerier, of een belangrijk personaadje belast is, het aanvallend vrijkorps van den grooten weg zoekt af te trekken, om de zaken of personen, die het beschermen moet, baan te maken. Om dit te verhinderen, zendt de partijgangerschef een of twee zijner regimenten tegen het vijandelijke detachement af, en legt zich met het overige in de nabijheid van den weg in hinderlaag. Men kan, bij het nemen van deze beschikkingen, slechts op de waarschijnlijkheid afgaan, waarin men echter bij eenige krijgsgeoeffendheid zelden zal mistasten. Immers, is de vijand veel sterker, dan zal hij zich van het eenvoudigste middel: het geweld der wapenen bedienen; manoeuvreert hij daarentegen, en tracht hij ons van het punt te verwijderen, waar wij hem ontmoet hebben, dan is dit een bewijs van zwakte, of van het belang dat hij er in stelt, om onze opmerkzaamheid van het een of ander punt, waar hij wil doortrekken af te leiden; daar men nu in den oorlog steeds het tegendeel moet doen van 't geen de vijand schijnt te wenschen, zal het beste zijn, met in dergelijke omstandigheden zóó te handelen, als ik voorgeslagen heb.

Wanneer het vijandelijke leger zich tot den terugtogt gereed maakt, dan zullen de partijgangers der eerste afdeeling (1) daarvan het spoedigst onderrigt zijn en de afdeeling die zich het naast bij hen bevindt, daarmede bekend maken, welke weder eene derde er kennis van geeft. Op deze wijze zullen

(1) Tot beter verstand moet hier opgemerkt worden, dat de schrijver de ruimte die den partijgangers voor het tooneel hunner werkdadigheid wordt aangewezen, in drie afdeelingen splitst, waarvan de eerste zich het dichtst bij het vijandelijke hoofdkwartier bevindt, de beide laatste meer achterwaars, en dus digter bij hare eigene operatie-basis.

de partijgangers, hoe snel de vijand ook wil aftrekken, zich op den door hem ingeslagen weg kunnen vereenigen, hem aldaar voorkomen, zijne voorhoede aantasten en zijnen marsch op alle mogelijke wijs vertragen.

Wanneer de vijand langs verscheidene wegen terugtrekt, dan kan iedere partijafdeeling afzonderlijk tegen eene der vijandelijke kolonnen werken. Mogten echter hare afzonderlijke pogingen te kort schieten, dan moeten zij zich allen op het punt vereenigen, waar alle wegen zamenloopen en slechts ééne afdeeling uitmaken.

Wanneer de legers elkander wederkeerig gadeslaan en niets beslissends ondernemen, dan is het de taak der partijgangers, berigten te geven van alles wat op de bewegingen en stelling des vijands betrekking heeft, en de door den vijand uitgezonden detachementen te trachten te overvallen. Om dit doel te bereiken, marcheren de chefs der partijgangerskorpsen, onder de leiding van vertrouwde spionnen; zoo de detachementen niet geheel uit manschappen kunnen zamengesteld worden die de taal van den vijand verstaan, moeten ten minste de officieren, welke de detachementen kommanderen, haar kennen, en moet men deze, door verkleeding, het voorkomen der vijandelijke troepen geven. Zij sluipen alsdan midden onder de laatstgenoemden, ligten de adjudanten en ordonnancen, die bevelen, enz., overbrengen, op, en overtuigen zich dikwijls des nachts van de sterkte en stelling der verschillende korpsen van het vijandelijk leger. Wanneer de chef van het partijgangerskorps van een dezer afdeelingen het een of ander belangrijk bericht ontvangt, maakt hij er terstond rapport van aan den kommanderenden generaal, en begeeft zich met zijn troep naar die punten, alwaar hij, naar de kennis die hij van zijne magt heeft en naar des vijands stelling, hopen kan hem slagen toe te brengen, welke te geduchter zullen zijn, naarmate zij onvoorziens vallen.

Het tijdstip waarop de legers winterkwartieren of tijdelijke kantonnementen betrekken, dat voor alle troepen een tijd van rust is, is voor de partijgangers de tijd der grootste werkdagheid. De groote uitgebreidheid van het door den vijand bezette terrein moeilijk te bewaken zijnde, vermeedert zulks voor den partijganger ook het getal voorwerpen voor zijne ondernemingen. Nu eens snijden zij alle gemeenschap tusschen de verschillende gedeelten van het vijandelijk leger af, dan verbreiden zij, door hunne onverwachte verschijning, schrik, laten vreeslijke sporen van vuur en zwaard achter, vertoonen zich plotseling weder op een ander punt, en schijnen op deze wijs overal te zijn. De taak van den partijganger is, somwijlen zich met andere partijgangers te vereenigen, menigvuldiger nog gescheiden te handelen, en soms zich te verspreiden, om plotseling weder op het punt te verschijnen, waar men zulks het minst verwacht, den vijand te overvallen, te ver-

dwijnen en weder op hetzelfde punt te verschijnen. De partijganger kan zich in zijn geest de mogelijkheid voorstellen, van in het vijandelijk hoofdkwartier door te dringen. Alles kan hem gelukken, wanneer de beschermende genius van iederen partijchef: vaste wil, stoutheid en waakzaamheid, hem op zijde staat! Ziedaar een vlugtige schets der pligten van eenen partijganger. — Zien wij nu nog, wat de partijgangerskorpsen kunnen doen gedurende een' slag, en gedurende de daarbij voorkomende offensieve en defensieve bewegingen.

Reeds oppervlakkig kan men de meening koesteren, dat de partijgangers, gedurende een gevecht, het leger niet van groot nut kunnen zijn, en dit is ook waar. De verschijning van 1300 paarden op de flanken of in den rug des vijands, kan wel eenige oogenblikken de beweging van een gedeelte van deszelfs troepen stremmen, maar dit onbeduidend voordeel kan de nederlaag, ja de geheele vernieling van de afdeeling partijgangers ten gevolge hebben. De eenvoudige reden hiervan is, dat de vijandelijke troepen, gedurende een' slag, op hunne hoede en in staat zijn, om zich te verdedigen en den aanvallenden troepen eene aanzienlijke magt tegenover te stellen. De kracht van den partijganger bestaat meer in geoefendheid en talent, dan in zijne sterkte; zijn zekerste bondgenoot is de verrassing. Dien ten gevolge vermeen ik, dat de partijganger, gedurende een' slag de kampplaats slechts door middel van kleine verkenningen zooveel mogelijk moet naderen, dat hij den loop van het gevecht naauwkeurig moet nagaan, en zoodra de slag gesindigd is, gereed moet zijn om naar omstandigheden te handelen.

Maken wij het eerst de onderstelling, dat het voordeel op de zijde van den vijand, en ons leger genoodzaakt is het slagveld te verlaten en den terugtogt aan te nemen; dit is het oogenblik dat de verwarring, zoowel in de gelederen des overwinnaars als in die des overwonnenen, den hoogsten trap bereikt heeft. De overmagt van den eerstgenoemden vindt hij in zijne morele kracht. Nu is het oogenblik tot het uitvoeren van schitterende daden voor den stouten partijganger gekomen. Van den goeden uitslag kan hij zeker zijn. Als een stormwind vliegt hij achter de vijandelijke linie, bevrijdt de gevangenen, doodt de gekwetsten, houdt de artilleristen neder, vernagelt hun geschut, verstroot de afgezeten kavallerie, en vernielt de infanterie, die niet geregeld geschaard is. Nadat hij den vijand op deze wijs onberekenbaar veel nadeel heeft toegebracht, maakt hij zich baan, door een van deszelfs vleugels doorbrekende, en poogt de achterhoede van zijn leger te bereiken. Een dergelijke, met goed gevolg bekroonde aanval, veroorzaakt den vijand niet alleen werkelijk verlies, maar verzwakt te gelijkertijd zijne morele kracht, welke hem de zege had doen behalen, maakt de vervolging langzamer en geeft den overwonnenen weder moed.

Onderstellen wij nu dat de vijand geslagen is geworden, dat hij van het slagveld aftrekt, dat de ligte kavallerie onzer voorhoede zijne laatste troepen reeds bereikt heeft, en dat ons legerkorps haar op den voet volgt. Wanneer de vijand in zoodanig geval eenigen tijd kan opgehouden worden, ontstaat er een nieuw gevecht, 't geen, aangezien het reeds door ons leger behaalde voordeel, voor den vijand met eene volkomene nederlaag eindigt. Hier opent zich nu voor de partijgangers der eerste afdeeling, die nader bij het vijandelijk leger zijn dan de andere afdeelingen, een roemvol veld. Tweederlei wijze van handeling staat nu voor hen open. Bevinden zich op den weg, waarlangs de vijand terugtrekt, eenige moeilijke defilés of doorgangen, dan is het de taak van den partijganger aldaar stelling te nemen en den vijand tot elken prijs op te houden. Is dit eerste plan gelukt, dan zoekt de partijganger den marsch des vijands te vertragen, door onophoudelijke aanvallen, door het stremmen der wegen, het vernielen der bruggen, het wegvoeren der schepen, kortom door alles te vernielen wat des vijands terugtocht gemakkelijk kan maken, en, door alle mogelijke hinderpalen in den weg te stellen, hem aan de slagen van den aanvaller prijs te geven.

Zijn de partijgangers der drie afdeelingen vereenigd, dan is hun voornaamste taak: bij dag, te verhinderen dat zich kleine detachementen, fourageurs en marodeurs van den hoofdweg verwijderen; bij nacht, de legerende troepen in gestadige vrees te houden. Daartoe wisselen de regimenten elkander af, om op de vijandelijke bivouacs te vallen en hen alzo den geheelen nacht door, onophoudelijk te alarmeren.

Deze nieuwe wijs voor het gebruik der partijgangers beschrijvende, die ik beter acht dan alle andere tot nu toe bekende wijzen, gevoel ik evenwel het ongenoegzame mijner poging, terwijl ik tevens de overtuiging koester van de nuttelooheid, om in eene menigte bijzonderheden te treden, die, uithoofde harer verscheidenheid, meer afhangen van de bijzondere ingevingen eens partijgangers, dan van algemeene daarvoor te geven regelen. Naauwelijks toch heeft een partijgangerskorps zijne operatiën begonnen, of er doen zich aan den chef duizend omstandigheden voor, die eene kracht van wil en eene snelberadenheid vereischen, welke noch een boek zou kunnen opgeven, noch een onderwijzer aanbevelen.

In deze soort van oorlog kan de schijnbaar kleinste oorzaak, de grootste werking te weeg brengen; dikwijls voltooit eene geringe omstandigheid de nederlaag eens vrijkorps, of kan, zoo zij het voordeel op zijne zijde brengt, het van een te duchten zeker verlies bevrijden, en het de zege toevoeren. Deze omstandigheden zijn zóó veelvuldig, dat men ze niet beschrijven kan, en dat naauwelijks eene lange praktijk voldoende is, om ze te leeren kennen en er voordeel mede te doen.

BOEKBESCHOUWING.

Bydrage tot de Krygsgeschiedenis van Napoleon Bonaparte. Door E. VAN LÖBEN SELS, Ridder der Militaire Willems-orde, Kapitein der Artillerie, Ordonnans-officier (thans Major-adjutant) van Z. K. H. Prins FREDERIK der Nederlanden. Vierde Deel, met 10 plans. 's Gravenhage by de Erven DOORMAN, 1842. In 8°, groot 716 bladzyden.

Wij hebben eene groote schuld te betalen aan het krijgskundig letternieuws; eene schuld, die sedert ongeveer twee jaren zoodanig is toegenomen, dat zij ons dikwerf deed wanhopen haar immer te kunnen voldoen. Zonder regeling van den achterstand, ook geen mogelijkheid om ons van onze verplichting jegens de inkomende boekwerken, door aankondiging en verslag, te kwijten. Hoe en door welke redeneringen wij op dit snuggere idéé waren gekomen, laten wij onze lezers raden; het zij hun genoeg te weten, dat er onzerzijds besloten is, den achterstand te vereffenen, door eene conversie van 5 tot 2½ percent, d. i. door de verslagen of beoordeelingen te halveren. Daardoor zullen wij bij gedeelten den achterstand en alzo ook aan onze verplichtingen kunnen voldoen, de ontmoedigende discussiën en evenzoo de gevolgen eener groote wet ontwijken. De vermoedelijke scheeve gezigtstrekkingen der uitgevers en auteurs zijn in ons conversie-plan als *non-valeurs* beschouwd.

De schrijver en uitgevers van het hierboven vermeld werk — een hoofdstuk van den achterstand van 1842 — hebben voorzeker de met ons openstaande rekening reeds als een' verloren post beschouwd, en zullen zich uit dien hoofde welligt met ons en onzen maatregel verzoenen. De wijze toch, hoe wij met hen over de drie eerste deelen van dit inhoudrijke werk hebben afgerekend, en de belangstelling die wij voor deszelfs voltoojing hebben aan den dag gelegd, gaven hen regt om eene volledige afdoening te vorderen.

Behalve deze, bestonden er echter nog andere redenen, die, voor 't minst, eene beknopte behandeling en afdoening dezer letterkundige schuldvordering inriepen, namelijk, de hoogstbelangrijke stoffe, welke de verdienstelijke schrijver in het vierde deel van zijnen letter-arbeid behandeld heeft. Die stoffe stond in een onmiddellijk verband tot de denkbeelden, welke wij over de landsdefensie in n°. 2 en 3 van dezen jaargang hebben ontwikkeld. Daar ter plaatse toch, verwees de schrijver der *Punten* enz., op den rijkdom van leering, welke te trekken was uit de studie van den veldtocht van 1814 in Frankrijk; terwijl wij, bij de uiteenzetting onzer idéen over den vermoedelijken invloed der Parijsche vestingwerken, het nut dier

studie nog eenigzins breeder hebben aangetoond. Frankrijks verdediging, op eene groote schaal gevoerd, de schitterende lichtpunten van het genie des grooten mans, even als zijne berekeningen, waardoor afvalligheid of verraad zoo menige schrap haalden, zoodat zij in hare uitkomsten faalden, zijn voor den nadenkenden Nederlandschen militair van te meer waarde, omdat zij hem van zelf leiden tot eene toepassende beschouwing van den vaderlandschen bodem.

Het begin van dit 4de en laatste deel is, zooals wij zeiden, gewijd aan den veldtogt van 1814 in Frankrijk. Van de 716 bladzijden, beslaat dezen veldtogt 520 bladzijden. Het tweede en in omvang rijkste gedeelte, behandelt den veldtogt van 1815 op Nederlandschen bodem. De som der krijgshandelingen van den eersten met den tweeden veldtogt vergelijkende, zou het verwondering kunnen baren, dat de schrijver eene dusdanige verdediging aan zijne stoffe gegeven heeft, indien hij dit niet zelf in zijn voorberigt had verklaard. Zijn arbeid aan het eerste gedeelte moest hij bekorten, om eene grootere en meer voldoende ruimte te wijden aan den bloedigen veldtogt van slechts weinige dagen, welks uitkomsten echter zoo onmetelijk groot, en waarin onze vaderlandsche belangen zoo zeer betrokken waren. Het hoofddoel van dien eersten strijd, namelijk de aanwijzing van den gang der operatiën in groote trekken, heeft de schrijver evenwel in het oog gehouden, terwijl hij zich evenzoo heeft toegelegd, om het krijgskundig beleid van den hoofdpersoon, diens handelingen en den loop zijner berekeningen en idèeen, eenigzins meer uiteen te zetten. Het karakteristieke beeld van dien merkwaardigen verdedigingsstrijd, heeft hij dusdoende op den voorgrond gehouden, echter niet geheel uitgewerkt, als eene voltooide schilderij, maar als een academie-beeld, waarin eenige merkwaardige bijzonderheden de schaduwkanten en den weg tot volledige uitwerking aanwijzen, en krachtvolle omtrekken de lijnen en grenzen van het geheel voorstellen.

Het doel en de strekking van dezen waarlijk reusachtigen letterarbeid, hebben wij in de verslagen der drie eerste deelen breedvoerig aangetoond. De schrijver, getrouw aan het eenmaal afgebakende plan, begint met eene inleiding, waarin hij de voornaamste gebeurtenissen van het einde van 1815 beknopt opgeeft, om niet plotseling met de Verbondenen over de Fransche grenzen te marcheren. Aan *Napoleon's* krijgstoerusting, en aan de beschouwing der krijgsmagt van de Verbondenen, wordt eene vrij groote ruimte gegeven. Sommige lezers hebben over dergelijke uitvoerigheid, reeds in de vorige deelen ten toon gespreid, geklaagd. Zij noemden dat onaangename droogten in de zee van beschouwingen, dat het mindere of meerdere met geduld en oordeelskracht gebalaste schip der aandacht, moest doorklieven. — Wij echter, dachten daarover geheel anders, dewijl men juist op die dus-

genaamde droogten de zeilen moeiende verminderen, ook de heerlijkste gelegenheden heeft, om bestek te maken en zich te orienteren voor den verderen togt in het ruime sop der bespiegelingen. In onze oogen maken deze *inleidingen*, deze met noeste vlijt bearbeide schetsen en staten, die volharding in het opsporen van bescheiden en in het aantoonen van verkeerde opgaven bij andere schrijvers; dat alles, zeggen wij, maakt de oorspronkelijkheid uit van dezen krijgslitterkundigen arbeid. Daarom herhalen wij het hier ter plaatse nogmaals: het was geen leesboek, maar wel een studieboek dat de schrijver wilde vervaardigen, en wij, even als al de geduldige, naar leering zoekende lezers, zijn den schrijver dank verschuldigd, dat hij zijne oorspronkelijkheid in dit vierde deel nog ruimer dan in de vorige deelen heeft botgevierd.

Al de bewegingen der beide strijdvoerende partijen, die tot de voorbereiding van dien veldtogt strekten, worden beknoptelijk beschreven, waarna de schrijver de sterkte en de plaatsing van het Fransche leger in 1814 opgeeft, en *Napoleon* uit Parijs naar het leger laat vertrekken. Vervolgens gaat hij tot de *eerste afdeeling* over.

Het eerste gedeelte van den veldtogt, namelijk de operatiën des Franschen Keizers tegen het hoofdleger der Verbondenen, dat achter de Seine terugtrekt, wordt beknopt beschreven. Naar onzen zin te beknopt, omdat hier zooveel stof voor bijzondere krijgskundige beschouwingen voorhanden was. De schrijver zoekt den dwang, hem door het plan zijns arbeids opgelegd, in zijne beschouwingen over het afgehandelde gedeelte van den veldtogt naar vermogen te vergoeden; doch ook hier deed zich het gemis gevoelen der door de beperkte ruimte verdrongene uiteenzetting van bijzonderheden.

In de *tweede afdeeling* geeft de schrijver allereerst een overzicht der gebeurtenissen welke op andere gedeelten van het oorlogstooneel waren voorgevallen, terwijl hij daarbij den invloed schetst der denkwijze van het Fransche volk en van het leger. Het gevecht bij Bar sur Aube met deszelfs gevolgen, en den slag bij Arcis-sur-Aube, beschrijft hij met gewenschte volledigheid. De gang der bewegingen van *Blucher* naar de Marne en de opmarsch van *Napoleon*, wordt door hem in groote omtrekken voorgedragen, ten einde in meer bijzonderheden te treden van de slagen bij Craone, Laon, en het gevecht bij Rheims. De beschouwingen over dit gedeelte van den veldtogt zijn vrij uitvoerig en met veel tact gesteld. Zij brengen den lezer daarenboven op een goed standpunt, om den waren toestand van den veldheer en dien van zijn leger te kunnen gadeslaan, terwijl de weg tot eene meer volledige studie dezer merkwaardige gebeurtenissen, daarin duidelijk genees wordt aangewezen.

Met eene *derde afdeeling* wordt deze veldtogt besloten. Met terugmarsch van *Napoleon*, na de gevechten bij Arcis-sur-A-

en de vereeniging van de twee legers der Verbondenen, wordt op eene wijze voorgedragen, die den schrijver eer aandoet, en deze belangrijke periode van den veldtogt in helder licht stelt. Het oordeel van de meest geloofwaardige schrijvers over dezen veldtogt, vindt men daarin geresumeerd. De voorbereiding tot den slag van Parijs zelf, is met veel levendigheid beschreven, en boeit de aandacht door eenen bondigen verhaaltrant. Bij het einde van den veldtogt en bij de beschouwingen over deszelfs laatste periode, wordt de hoofdpersonaadje op nieuw en geheel op den voorgrond gesteld, terwijl de laatste stuip-trekkingen, de laatste greep naar den reeds verbroken staf en de ontzettende invloed van den afval van *Marmont*, met fiksche trekken worden afgemaald.

Ware het den schrijver vergund geweest, dit vierde boekdeel geheel toe te wijden aan dien hoogstmerkwaardigen veldtogt; waren de vele latere geschriften over den invloed dien de Parijsche fortificatiën op de defensie van Frankrijk kunnen uitoefenen, hem toenmaals bekend geweest, dan zou het krijgswetenschappelijke gehalte van zijnen arbeid daardoor voorze-ker nog meer in waarde gestegen zijn. Dit lag echter niet in zijn plan, en wij kunnen noch mogen hem daarover laken. De wijze hoe de gebeurtenissen door hem geschetst zijn, en zijne beschouwingen daarover, bieden daarenboven voldoende stoffe aan tot zelfstudie, en wijzen, door eene oordeelkundige en bescheiden critiek der uitkomsten, den weg tot het maken van toepassingen.

De veldtogt van 1813 is, te rekenen naar de hoofdgebeurtenissen, uitvoeriger dan al de vorige veldtogten beschreven; doch hij heeft ook, voor ons Nederlanders, de meeste oorspronkelijke waarde. Veel toch treffen wij daarin aan, dat vroeger weinig of niet bekend was, vooral ten aanzien van de handelende Nederlandsche bevelhebbers en Nederlandsche korpsen, waartoe de schrijver de bouwstoffen, die het archief van oorlog aanbod, oordeelkundig heeft geraadpleegd. Aan de prijzenswaardige belangstelling van vele officieren, had de schrijver ook menige aanvulling te danken, waardoor het geheel iets meer dan eene schets werd, hoezeer de schrijver aan dit gedeelte van zijnen arbeid geene andere beteekenis hecht. Zijne bescheidenheid komt dan ook, in dit opzigt, een weinig gewrongen in het voorberigt voor; want als men de omvangrijke behandeling van dit onderwerp eene schets zoude moeten noemen, dan zoude recensent verlegen wezen met zijn vroeger geuit gevoelen over de bearbeiding der vorige veldtogten en over de daaraan toegekende waarde. Hij voor zich toch kent geen werk, waarin het zakelijke van dezen veldtogt zoo karakteristiek en met zoovele bondige uitvoerigheid is behandeld.

Men ga slechts de inleiding na, en vergelijk deze met al de inleidingen der vroeger behandelde veldtogten, om zich te over-

tuigen, dat de schrijver de kroon op zijn werk heeft willen zetten, den gunstigen indruk over zijnen letter-arbeid willen verhoogen. Die inleiding is hoogst belangrijk, en in krijgswetenschappelijken zin ook de leerrijkste, vooral voor ons. De staatkundige gebeurtenissen, welke den veldtogt in de Nederlanden zijn voorafgegaan, zijn daarin zeer kernachtig behandeld; de zamenstelling en de toestand der strijdvoerende partijen, zoowel zedelijk als fysiek, breedvoerig en fiks ontwikkeld, terwijl de ontwerpen en voorbereidselen der veldheeren er duidelijk in worden aangetoond. De *eerste afdeeling* gaat tot aan den slag bij Quatre-Bras. Die slag is met een warm gevoel voor de nationale eer, doch zonder overdrijving of gezwollenheid van stijl, beschreven. Zulke herinneringen zijn goed, vooral in tijden, waarin het gevoel voor nationaliteit, langs verschillende wegen en door verschillende middelen, ondermijnd wordt. Met regt en op waarheid gegrond, brengt de schrijver deze gebeurtenis uit de schaduw, waarin de meeste geschiedschrijvers, door de groote beslissing op het veld van Waterloo behaald, haar gesteld hebben. Te regt zegt hij ook: «De opvolgende tijdperken van dezen slag, mogen ten meesten roem van andere troepen spreken, doch dat de stelling bij Quatre-Bras tot 4 uur 's namiddags ongeschonden bleef, en dat het de andere korpsen van *Wellington's* leger mogelijk was, ter plaatse van het gevaar toe te snellen, dat — de dankbare krijgsgeschiedenis en het dankbare vaderland mogen 't niet vergeten — was het werk van *Willem* van Oranje en van het zesduizendtal zijner landgenooten, die de Franschen aan den viersprong in hunne vaart wisten te stuiten.» Op het einde zijner beschouwingen der krijgsefeiten, aldáár door Nederlandsche soldaten verrigt en doelende op de schrijvers, die de aandacht hunner lezers voornamelijk op Waterloo getrokken hebben, zegt hij nog: «Men scheen te vergeten, dat Waterloo alleen mogelijk werd, omdat het Engelsch-Nederlandsche leger zich had kunnen vereenigen, en men verloor uit het oog, waardoor deze vereeniging kon plaats vinden. Niet alzoó zij het in de vaderlandsche geschiedrollen. Den Vorst, die zich aan den viersprong handhaafte, en de zege van Waterloo voorbereidde, zij daarvoor de eere! Wie Neêrlands Kroonprins bij die taak moedig op zijde stonden, en der groote zaak hun bloed ten offer bragten, zij het vaderland daarvoor erkentelijk.»

In de *tweede* en laatste *afdeeling*, worden de wederzijdsche bewegingen op den 17^{den}, de voorbereidselen tot den slag, de slag zelf en het aandeel dat de Nederlandsche troepen daaraan hadden, met bijzondere uitvoerigheid behandeld. De schrijver heeft met veel tact, en op grond van onbetwistbare bewijsstukken, den invloed aangewezen, die het krachtvol optreden van de divisie *Chassé* op den loop van den slag had. De nationale eer gebood hem, even als zijne onpartijdigheid en

liefde voor waarheid om, op het einde van zijn in alle opzichten belangrijk relaas, uit te roepen: « En zou Nederland niet mogen gewagen van het deel dat 's lands zonen aan de behaalde overwinning hadden. Zou het den vreemdeling toekomen, om nog steeds met eigendunk van zich-zelfen, en met weinige hoogachting van de Nederlandsche troepen, die bij Waterloo streden, te spreken? Wij hebben gepoogd het deel, dat die troepen aan den slag hadden, naar waarheid en op grond van talrijke naauwgezette berigten, te schetsen, enz.»

Met eenige krachtige trekken, maalt de schrijver vervolgens den val van den grooten man, wiens persoonlijkheid bijna op elke bladzijde van zijnen verdienstelijken letter-arbeid, met levendige kleuren geschilderd staat: « Waar de veldheer » — zegt hij vervolgens, — « zijne loopbaan besluit, is ook onze taak getindigd. Als generaal, consul en keizer, beschouwden wij *Napoleon* hoofdzakelijk uit het eerstgenoemde oogpunt. Lag het in die taak, hem zelden onze bewondering te kunnen onthouden, wij moesten toch ook menigwerf het minder doelmatige zijner inzichten op den voorgrond stellen. Doch zoo opvolgende omstandigheden vele der beginselen van krijgskunde uit *Napoleon's* school, ook al gewijzigd of uitgebreid hebben, de opmerkelijke zal echter daarin het genie van den held terugvinden « wiens zeldzame hoedanigheden een geheel, zoo volkomen, zoo harmonisch vormden, dat men er bezwaarlijk de wederga van zal aantreffen.»

Met eenige belangrijke bijzonderheden van het uit Frankrijk terugkeerende Nederlandsche leger, wordt het vierde en laatste

deel gesloten. En daarmede is ook onze taak als verslaggevers geëindigd. De belangstelling, welke wij in den aanvang en in de voortzetting van dezen letterarbeid gesteld hebben, was geëvenredigd aan het gewigt dat een geheel onpartijdig oordeel daaraan toekende. Die belangstelling was ook bij de voltooiing geenszins verminderd, hare mededeeling slechts vertraagd. Van harte wenschten wij den schrijver toenmaals reeds geluk met het doorwrochte einde zijner verdienstelijke en nuttige bemoeijingen, waarbij wij vermeenen de verzekering te mogen voegen, dat hij voldaan heeft aan de door hem gedane beloften en aan de verwachtingen die daaruit ontstonden. Dit werk, van classiek gehalte voor de krijgskunde, zal voorzeker eene blijvende waarde behouden en in alle boekverzamelingen eene onderscheidende plaats innemen. Mogt het eenmaal eene vertaling te beurt vallen, opdat ook de vreemdeling leere, dat Nederland niet achter gebleven is in de ontwikkeling van den wetenschappelijken krijgsgeschiedenis, en in zijn beperkt taalgebied menige overheerlijke bladzijde geleverd heeft voor het domein der algemeene krijgskunde!

De typographische uitvoering, zoowel als de gesticunde plans, doen eer aan de uitgevers en aan de lithographische werkplaats van den heer *J. D. Steuerwald*.

CORRESPONDENTIE.

Het artikel van *een oud jager van Trip*, dat ons eerst onder het afdrukken van dit nummer ter hand gesteld wordt, zal in n°. 9 worden opgenomen.

BIJLAGE VIII.

BEHOORENDE BIJ DEN MILITAIREN SPECTATOR, 12de DEEL, N°. 8.

(Maand Februarij 1844).

LAATSTE BENOEMINGEN, OVERPLAATSINGEN EN VERANDERINGEN BIJ HET LEGER.

BENOEMD :

Tot bat.-adj.: bij het 7de reg. inf., de 2de luit. J. K. Buhler, van het reg. Bij het 1ste reg. art.: tot 1sten luit.-kwartierm., de 2de luit.-kwartierm. G. Vaal, van het reg. Bij het dep. van oorl., afd. genie: de kap^t. F. van Heurn en M. D. Graaf van Limburg Stirum, en de 1ste luit. H. Welsinck, beiden van het korps ing., min. en sapp. Tot adjⁿ. van Zijne Majesteit in buitengewone dienst: de gen.-maj. A. F. J. F. B^{on} van Omphal; de kol. Jonkh. J. J. van Spengler. Tot maj. buiten bezw. der schatkist: de gep. kap. van den gen. staf, D. Bon Tindal.

Verplaatsingen.

Bij het 5de reg. inf.: de 1ste luit. der inf. C. A. Langguth, laatstelijk prov. adj. in Zeeland. De 1ste luit. D. van Riemsdijk, van het 7de reg. inf. Bij het 1ste reg. lans.: de 2de luit. J. W. A. van Tets, van het 2de reg. lans.

Eervol ontslagen.

Uit de betr. van bat.-adj.: de 1ste luit.-adj. P. van Roon,

van het 7de reg. inf. Voorts op het daartoe door hen gedaan verzoek: de offic. van gez. der 2de kl. H. H. Bischoff; de 2de luit. A. W. B^{on} van Pallandt, van het 7de reg. inf.; de 2de luit. G. A. van Dentzsch, van het 2de reg. art.

Gepensioneerd.

De luit.-gen. zonder bezw. der schatk. W. F. B. Bon de Roisin, thans het $\frac{2}{3}$ van het activiteits-tractement als gen.-maj. genietende. De gen.-maj. tit. F. Graaf de Dam, thans het non-activiteits-tractement en den rang van kol. genietende. De kol. op non-act. J. de Lenne. De luit.-kol^t. op non-act. J. V. Pestiaux, F. C. de Graillet, G. de Berre. De maj. op $\frac{2}{3}$ activiteits-tractement A. de Facq; de maj. op non-act. J. Charlier; de ritm. der 2de kl. op non-act. F. Jaspers; de kap^t. op non-act. K. de Jardin en C. J. Goffin; de kap. op $\frac{2}{3}$ activiteits-tractement als 1ste luit. A. Zerben; de 1ste luit. op non-act. G. E. E. C. Perin; de 1ste luit. Booden, van het 8ste reg. inf.

Overleden.

De 2de luit. J. C. Juta, van het 1ste reg. inf. De Hoogleeraar in de Nederlandsche taal- en letterkunde aan de Koninklijke Militaire Akademie te Breda, J. H. van Bolhuis.

BLADE - VIII.

LEHORENDE BIJ DEN MILITAIREN BEPECTATOR, 12 DEER, N. 2.

(Maand February) 1884

LAARWE ENHOUTENDE OORDELSTAMMEN ANWELDENDE BIJ DEN BOER

De laarwe en houten oordelstammen, welke in de
landbouw worden gebruikt, zijn van twee
soorten: de een is van hout, de ander van
leer. De houten stammen zijn van
verschillende soorten, en de leer-
stammen zijn van leer. De houten
stammen zijn van de soorten: de
eene is van de soort, de andere is
van de soort. De leerstammen zijn
van de soort, de andere is van de
soort. De houten stammen zijn van
de soort, de andere is van de soort.

De laarwe en houten oordelstammen, welke in de
landbouw worden gebruikt, zijn van twee
soorten: de een is van hout, de ander van
leer. De houten stammen zijn van
verschillende soorten, en de leer-
stammen zijn van leer. De houten
stammen zijn van de soorten: de
eene is van de soort, de andere is
van de soort. De leerstammen zijn
van de soort, de andere is van de
soort. De houten stammen zijn van
de soort, de andere is van de soort.

De laarwe en houten oordelstammen, welke in de
landbouw worden gebruikt, zijn van twee
soorten: de een is van hout, de ander van
leer. De houten stammen zijn van
verschillende soorten, en de leer-
stammen zijn van leer. De houten
stammen zijn van de soorten: de
eene is van de soort, de andere is
van de soort. De leerstammen zijn
van de soort, de andere is van de
soort. De houten stammen zijn van
de soort, de andere is van de soort.

De laarwe en houten oordelstammen, welke in de
landbouw worden gebruikt, zijn van twee
soorten: de een is van hout, de ander van
leer. De houten stammen zijn van
verschillende soorten, en de leer-
stammen zijn van leer. De houten
stammen zijn van de soorten: de
eene is van de soort, de andere is
van de soort. De leerstammen zijn
van de soort, de andere is van de
soort. De houten stammen zijn van
de soort, de andere is van de soort.

De laarwe en houten oordelstammen, welke in de
landbouw worden gebruikt, zijn van twee
soorten: de een is van hout, de ander van
leer. De houten stammen zijn van
verschillende soorten, en de leer-
stammen zijn van leer. De houten
stammen zijn van de soorten: de
eene is van de soort, de andere is
van de soort. De leerstammen zijn
van de soort, de andere is van de
soort. De houten stammen zijn van
de soort, de andere is van de soort.

De laarwe en houten oordelstammen, welke in de
landbouw worden gebruikt, zijn van twee
soorten: de een is van hout, de ander van
leer. De houten stammen zijn van
verschillende soorten, en de leer-
stammen zijn van leer. De houten
stammen zijn van de soorten: de
eene is van de soort, de andere is
van de soort. De leerstammen zijn
van de soort, de andere is van de
soort. De houten stammen zijn van
de soort, de andere is van de soort.